

PINTÉR JENŐ

*Társaságunknak 1933 óta elnöke.
folyóiratunknak huszonekét esztendőn át szerkesztője
a november nyolcadikára virradó éjtszaka meghalt.*

A vesztéség fájdalomtól megbénultan állottunk ravatala előtt. A gondolat, irodalomtörténetírásunk munkásait baráti egyesületben összehozni, munkásságukban segíteni, törekvéseiket irányítani; benne született meg, az ő kezdeményére vált valóra. Nem vezér akart lenni, a Társaság irányítását mesterének, Beöthy Zsoltnak a kezébe tette le, csak szeretet akart teremteni, amely egybefogja mindazokat, akik a magyar szellem irodalmi termését vizsgálják, és fórumot, ahol könnyen napvilágot láthat mindaz, ami a múlt és jelen magyar irodalmának tudományos megvilágítását szolgálja. Lelkesen vállalta a folyóirat szerkesztését, azt tűzvén ki maga elé, hogy abban az ország legtávolabbeső zugának érdeklődője is megtaláljon mindent, ami a magyar irodalom fejlődéséről a magyar szaktudományban és a magyar sajtóban megjelent. Es tágitani akarta az irodalomtörténeti kutatás és értékelés körét, megnyitván az előtt azt a kaput, amely az irodalomtörténeti vizsgálódás korhatárát Arany halálának érével lezárta.

De érezte azt is, hogy ennek a tudományos munkásságnak meg kell teremteni az előfeltételeit azzal, hogy irodalomtörténetírásunk eddigi eredményeit gondos rendszerezésben összefoglalja, megvalósítja Toldy Ferenc álmát: az egész magyar irodalmi fejlődést régigkísérő, minden tudományos eredményt regisztráló irodalomtörténetet. Csodálatra méltó kitartással, bámulatos munkabírással, kábító anyagismerettel feldolgozta irodalmunk történetét, előbb Kazinczy haláláig, majd két kötetes műben 1920-ig, utóbb hét hatalmas kötetben a XIX. század végéig. Ezekben megírta a magyar irodalomtörténet kézikönyvét, amelyet immár nem nélkülözhet senki, aki magyar irodalomtörténeti probléma megoldásához kezd hozzá.

Tudományos egyéniségét legjobban a lelkiismeretes ténytisztelet jellemzi. Művei adatokon épülnek fel, adatokat tárnak az olvasó elé, pártatlanságra és elfogulatlanságra törekvő lelkiismeretességgel. Tényekről akar tájékoztatni, ezért az a legfőbb célja, hogy olvasója lássa a tényeket, azoknak értékelésében pedig megismerje a szaktekintélyek megismerésre méltó ítéletét. Tanítani akar, mert élénk tár mindent, ami az irodalomtörténeti tudás kiépítéséhez szükséges, világosan, teljesen, a könnyű tájékozódást biztosító rendszerezésben. Az újabb magyar irodalomtörténettről tanítómestere volt.

De nemcsak mestere, barátja, lelkes bátorítója is. És vesztésünk ép eblen pótolhatatlan. Mert művei a kezünkben maradnak, mint nélkülözhetetlen alapadók; szíve azonban, amelynek annyi meleg felénkáramlását éreztük, amelyből csak a szeretet hajolt mindannyiunk felé, örökre elpihent. A mester itt marad köztünk könyveiben, a jóbarát elköltöztét könnyes szemmel gyászoljuk halálunkig.

Bologna és a magyar humanizmus.*

Írta: Gerlézy Rabán.

Az újabb felfogás szerint a humanizmuson nem csupán a XIV. és XV. század nagy szellemi áramlatát értik; ez egy hosszú folyamat kibontakozása, beteljesedése volt. Sok század érlelte; rengeteg szálból fonódott színes fonala. Egyik előkészítője, szálláscsinálója a XII. és XIII. századi nagy jogi humanizmus, mely Bologna nevéhez fűződik.¹ A római jog uralma egy pillanatra sem szűnt meg. A retorika és jog tanítása (egymással szoros kapcsolatban) megszakítás nélkül folytatódott Itáliában. A jog, mely valamikor az Imperiumot fogta össze, később is megmaradt szimbolumnak. Megfonnyadva, más barbár jogokkal osztozkodva, de élt és mindig magával vitte a rómaiság gondolatát. Bár előbből is vannak biztos adatok a bolognai jogi kultúráról, az első nagy fellendülés mégis Irniriusszal válik valóra. Ő a Justinianus féle Corpus Jurishoz, tehát a szintiszta római joghoz megy vissza, és pedig nem rideg tudományossággal, „hanem új színt adva az annyi századok után is aktuális Corpus Juris szavainak“. Nagy sikerének a titka „alapos retorikai felkészültségében, a latin munkák tanulmányozásában és dialektikus készségében rejlett“.² A római jog tanítása összefonódva a retorikáéval, mely a humanizmusnak később is egyik táplálója volt, Bolognában egészen új laikus és a régi impérium újra építését sóvárgó társadalmi osztályt nevelt ki. És ez Barbarossa Friggyessel, az új Impériumnak szellemi és polgári előkészítője lett.³ De nem csupán a római, hanem a kánonjognak bővője is itt ringott; Gratianus szerzetes az egyik bolognai monostorban írta dekrétumát, mellyel elindította az egyházjogot. A római jog hatása a kánonjogra tagadhatatlan. Mindez humanista szemszögből nézve nagyon értékes. Hisz a római jog őrizte meg legtisztábban a latin szellemet és így a római auctorokra hívta fel a figyelmet. Az oklevélszerkesztést a retorok tanították, akiknek a képzése a grammatikusok kezében volt. A kánonjog tanítása pedig feltételezte a Szent Atyák ismeretét.⁴ Bolognával s — ami számunkra vele egyet jelent — nagy egyetemével a magyar művelődés már korán eljegyezte magát. Szent Gellért

* Ez a kis értekezés már terjedelménél fogva sem törekedhetett teljességre. A készülő munkám feladata lesz, melyben a bolognai humanizmusnak a magyarokkal való kapcsolatait vizsgálom.

¹ A humanizmus modern felfogására: Toffanini: Che cosa fu l'umanesimo. (Biblioteca storica del Rinascimento. VII. k.) Ua. Storia del l'umanesimo (sec. ed. Roma, 1939.).

² Burdach: Reformation und Renaissance. 180. l. A. Sorbelli: Storia del Università di Bologna. Vol. 1. Bologna, 1940. 64. l.

³ d'Irsay St.: Histoire des Universités françaises et étrangères des origines a nos jours. Paris, 1932. Tom. I. 76—78. l.

⁴ Kardos Tibor: Deák műveltség és magyar renaissance. 1939. 319. l.

alakja álljon a kapcsolatok élén. Igaz, ő sem magyar nem volt, sem pedig a bolognai egyetem tanulója. Hol is van akkor az egyetem? Kialakulóban. De azok az iskolák, amelyeket látogatott, már csírájukban viselték a későbbi kibontakozást és szellemet. A jog és humanisztikus műveltség már az egyetem megalakulása előtt bontogatta szárnyait. Eppen akkoriban, mikor Gellért ott járt. Ő az első Magyarországon írt könyv írója. Szent Jeromos rajongója (ez már az egyházi humanizmus néminemű jele); a Szentföldre is Jeromos szelleme vonzza. *Deliberatio*ja kora színvonalán álló munka. És érdekes, benne a klasszikusokra utalásokat találhatunk. Igaz, ez az egész középkoron át divott, de ez meg éppen azt mutatja, hogy a humanizmus nem a XIV. század találmánya, hanem a római birodalom bukása után búvó patak gyanánt kísérte végig az egész középkort, s hol itt, hol ott dugta fel a fejét egy-egy renaissance idején, melyek nélkül a középkor éppen nem szükköködött.⁵

Az első két magyar, kivel találkozunk, kánonista. Mégpedig nagyon jónevű tanárok. A XIII. század első évtizedeiben tanított Damasus, kinek magyarsága körül élénk viták folytak. A legújabb kutatás a magyar eredet mellett dönt. Ez annál fontosabb, mert munkáinak hatása nagy volt mind kora, mind pedig az utána következő idő kánonisztikájára. A másik, Magyar Pál, szintén munkákat hagyott maga után. Később dominikánus lett s a magyar provincia megalakítója.⁶ Teljes joggal következtethetjük, hogy nem ők voltak az első magyarok. Hisz az egészen kis jelentőségű Oxfordban 1193—96 között már találhatunk magyar tanulót: Nicolaus de Hungariát. Virágkora a XIII. század második fele. Odofréd, a híres tanár, tizezer diákról tesz említést. Boncompagno grammatikus és goliard-költő ötszázal dicecszik. Sehol annyi és oly híres grammatikus, mint itt. Az oklevélszerkesztési és grammatikus könyvek özönével jelennek meg. Úgyhogy mindazok, akik szerte Európában ilyesfélét írtak, Bolognára vezethetők vissza. Mindez már a humanista műveltség szétáramlásának a jele.⁷ 1265-ben a magyarok már külön nemzetet alkotnak az egyetemen. Az egyetem Chartuláriumában 1268 és 69. években egész csomó magyarra bukkanunk. Az ország minden tájáról verődtek össze, nagyrésze kánonjogot hallgat, de van, aki római is. Ezt csak abból lehet következtetni, hogy milyen könyveket vásároltak. A későbbi híres esztergomi érseket is köztük találjuk, azt, ki Kún Lászlót a pápához írt levelében a mithikus Protheusnak titulálja és klasszikus utalással Horatius „dens Theoninusát” emlegeti.⁸ A római jog elterjedtségét mi sem mutatja jobban, mint a veszprémi káptalan. 1276-ban tizenöt keitős kánoni és római jogdoktora van.⁹ Veszprém feldulásakor a könyvek mind elpusztultak, „exceptis

⁵ Irsay: I. m.

⁶ Móra Mihály ismertetése Kuttner: Repertorium der Kanonistik című munkáról. Századok 1939. 507 l. Harsányi András: A Domonkos-rend története Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938. 12—14. l.

⁷ G. Zaecagnini: Notizie ed appunti... Giornale storico della letteratura italiana. V. 66. 310 l.

⁸ Karácsonyi János: A mérges vipera és az antimonialis. Századok 1910. 1—24 l. Békefi Remig: A káptalani iskolák története. 370 l. Kardos Tibor: I. m. 303. és 305. l.

⁹ Békefi: I. m. 168. l.

libris juris canonici et civilis". Ezt a kezdődő jogon nevelt humanizmust a XIII. században háttérbe szorítja a terjeszkedő averoizmus.

Ugyanebben az időben virágzik Bolognában a vulgáris költészet és a dolce stil nuovo megalakítója: Guido Guinicelli, maga is jogász és egész költői iskolát alapít.¹⁰ Dante Cavalcantival együtt elődjeként tiszteli. Még a XIV. század elején is virágoztak a grammatikusok, úgyhogy Cino da Pistoia tanácsért hozzájuk fordult. Petrarca is itt járt jogot tanulva s részben itt szerezte meg az antik auctoroknak azt az ismeretét, mely őt a humanizmus egyik első nagy alakjává tette.¹¹ S ekkor a magyarok itt rektori tisztet is töltenek be. Már 1310-ből említi a német nemzet anyakönyve, hogy egy magyar ravaszsgal és csalással akarta megkaparintani a rektorátust, azonban Giovanni Andrea közbejöttével sikerült őt félreállítani. Ez a híres jogtudós, Petrarca barátja, Cicero és szt. Jeromos tisztelője, számunkra azért fontos, mert tőle maradt reánk egy magyar tanulóinak, Dominus Andrea de Hungariának avatásán, 1342-ben mondott beszéd, mely Cicero idézeteken alapul és „hatalmas humanista biztatás”.¹² Különbözik vele több magyarnak is voltak kapcsolatai. Így Jakab, nógrádi esperes, ki mint tanácsos volt azon tizennégy között, kik Giovanni Andreával készítették az egyetem új statutumát. Ugyanekkor a rektor is magyar: Dörögdi Miklós, kinek egri püspöksége idején készítette el a formuláriumos könyvet egy káptalanbeli jogász, valószínűleg Uzsa Domokos fia János. Ő is bolognai rektor volt 1340 előtt. A pécsi egyetem tanára volt Galvano di Bologna, és ezt az egyetemet is az ősi bolognai egyetemen mintájára szervezték meg. Kancellárja a pécsi püspök: Alsáni Bálint. Aldási Antal még csak feltevések alapján gondolja, hogy Alsáni ott járt. Én úgy találtam, hogy Itáliában és Franciaországban tanult.¹³ Nevéhez fűződik a remete szt. Pál Transzlációjáról írt himnusz, habár nem ő írta. A másik fogható kapcsolat Gergely, váradi kanonok, később esanádi püspök, Nagy Lajos diplomatája, Giovanni Calderininek volt tanítványa. Leo de Ungaria doktorálása alkalmából szintén a humanista Bartolomeo da Saliceto beszélt, 1385-ben. Az állandó zavargások, polgárháborúk, pestisiek, meg az egyetem kevésbé jó híre megcsappantotta ez időben a hallgatóságot. A XV. század első felében tovább hanyatlak. Ferrara lett a divatossá, 1402-ben mintegy hatszáz diák pártolt át Ferrarához, úgyhogy alig maradt valaki. Például a doktorátusok száma 1403-ban négy, 1404-ben öt, 1418-ban három; a magyarok, ha gyéren is látogatják, mégsem maradtak hűtlenek. 1401 július 25-én doktorál Lancislaus de Ungaria, az egyetem akkori rektora. 1407—8-ban Thomaso di Ungheria tanít jogot. 1433-ban ott doktorál, 34-ig pedig ott tanít jogot Dionosius di Ungheria, ki nem más, mint Széchi Dénes, a későbbi kancellár és esztergomi érsek, a nagy műpártoló. Levelezése és ismeretsége van a nagy humanista Aeneas Silvio Piccolominivel. Tovább egyengeti a kancelláriai humanizmus útját. Az egyetem hanyatlóban, mégsem zárja be kapuit a körötte már meg-

¹⁰ Giulio Bertoni: Il Duecento. 1939. III. kiad. 146. és 284—86. l.

¹¹ Zaccagnini: Notizie... i. h. 320. l.

¹² Kardos: Deakműveltség... i. h. 313. l.

¹³ L. Cardella: Memorie Storiche de' Cardinali della Santa Romana Chiesa. Tom. II. 288. 1: „Valentino nato nell'Ungheria... a fine d'istiarsi ed avanzarsi nelle scienze, e singularmente legali uscito dalla casa paterna, si condusse nell'Italia e nella Francia.“

újuló szellem előtt. Eppen a század első évtizedeiben tanít itt Giovanni da Imola, kinek hatszáz könyve veszett el egy tűzvész alkalmával. A theologiai, sőt jogi érdeklődés hanyatlóban van. A tudományokra és mindinkább a „studia humana“-ra fordul az érdeklődés. Már a görög nyelvet is tanítják; így Francesco Filelfo 1428—29-ben, de mint említi, nem valami nagy érdeklődéstől kísérve. Majd Aurispa. Itt tette közre Peccadelli hírhedt könyvét, a Hermaphroditust, melyért Zsigmond őt költővé koronázta. S itt tanít Giovanni Lamola, Guarino Veronese kedvelt tanítványa és Beccadelli kebelbarátja, ki kódexet is fedezett fel. 1438-ban Joannes Chele, 43-ban Jacobus Pleesce (valószínűleg Peleske), 47-ben Nicolaus Chebe, az ultramontánok rektorai.¹⁴ Ezek minden bizonnyal magyarok.

1450-nel új lendületet kapott az egyetem. Nagy szülötte, Thomaso Parentucelli, előbb Bologna püspöke, majd pedig pápa, egy pillanatig sem feledkezett meg e jobb napokat látott városról és arról az intézményről, mely egykor a tudás kútja és diákok ezreinek álma volt. Hol is van az a szép idő, midőn még Godofrédus tízezer diákot enlegethet! A belső villongások megtépdesték, a pestísek megtizedelték, körülötte pedig új egyetemek cseperedtek fel. Amde ekkor jön V. Miklós, a nagy humanista pápa, hogy véget vessen az áldatlan állapotoknak; Bessarion bíborost küldi, mint „Angelus pacis“-t. Ennek meg is lett a fogantatja. A „nagy görög“, a város kormányzójának és irányítójának szerepében új statutumokat adott és megállította hanyatlásában az egyetemet. Épületeket emel, javítja a tanárok, kiváltképpen pedig a szabad művészetek tanárainak fizetését. Az ifjakat pedig — mint életrajzírója mondja — jutalmakkal serkenti „ad studia bonarum artium“. Hacsak egy kissé körülnézünk a tanárok között, látjuk, hogy az ő öt éves kormányzata alatt az egyetem megtelítődött humanista levegővel. Ez annál is inkább érdekes, mert hisz a magyarok most is képviselve vannak. Azonban nem csupán ezek az intézkedései esnek latba, hanem saját személye is. A firenzei zsinat ültette át a keleten divó Platon—Aristoteles vitát nyugatra. Ennek a zsinatnak két főembere Gemisthos Pleton és Bessarion. Trapesuntius hírhedt *Comparatio Platonis et Aristotelis* című munkájára, mely nem más, mint gyalázkodás Platon ellen, *In Platonis calumniatorem* című értekezéssel felel. Ezzel fedezte fel a latinok számára Platont. Valószínű, hogy a magyar Osztfi Miklós esztergomi kanonok az ő környezetébe tartozott. Felfrissült az egész intézet léghőre. Csupa neves humanista tanít. A régebbi nemzedékből Bornio da Sala, kinek a magyar Andreas Pannoniushoz való viszonyát ismerjük; Niccolo Perotti, Bessarion embere, Mantovában Vittorio da Feltre tanítványa volt. Giovanni Marcanova hatszáz kötetten felüli könyvtára igazi humanista gyűjtemény, Könyvei azt bizonyítják, hogy a görögöket alaposan ismerte és hogy Aristotelesnek híve. 1473-ig kb. húsz magyar doktorálóval találkozunk. Tanárokbán sines hiány. 1461-ben Giovanni di Ungheria az orvosit, 71-ben Dyonisio de Ungheria a logikát, 72-ben pedig Gregorio de Ungheria csillagászatot és mennyiségtant tanít. Körülöttünk a bécsi, prágai, krakói egyetemek virágjukban állnak. Az igazi tudomány hazája mégis csak Itália marad. Mágnesként vonzza a magyarok legjobbait; ezek közül sokan végigjárták amazokat is, de utána, hogy műveltségükön az utolsó simításokat, mintegy a betetőzést megtegyék,

¹⁴ Sorbelli: I. m. 169. l.

Olaszországba is elmennek. Itt Bologna megint az első helyet foglalja el. S e korszakunk nagy alakjai majdnem mind itt járnak. Később pártfoglaltjaikat is ide küldik. Itt szerezte képzettségének nagy részét Váradi Péter. Vitéz János karolta fel s taníttatta, „azután bővebb tanulás, látás, hallás kedvéért Bononiába küldötte.“ Hosszabb időt töltött ott. Mikor? Pontosan nem tudjuk. 1475-ben már királyi titkár, hogy rövid idő alatt hirtelen ívelő, de éppoly hamar leáldozó karriert fusson meg. Fraknoi ottidőzését 1465 tájára teszi. Azonban nem lehetetlen, hogy azonos azzal a Péter esztergomi kanonokkal, ki 1457-ben doktorált.

Bakócz Tamás is 1464-ben Krakóban megszerezte a baccalaureátusi fokozatot, utána Ferrarába és Bolognába ment, ahol az 1465—66-i iskolaévi volt az ultramontánok rektora.

Vitéz János unokaöccsét, a hasonló nevű ifjú Vitéz Jánost küldte ki és Galeotto Martio volt a tanítója és lakótársa, ki ekkor az egyetemen tanított.

Mátyás- és a Jagello-korszak három nagy alakjával, Váradival, Bakóczcal és Szatmári Györggyel kapcsolódunk be a század végén legmagasabbra csapó bolognai humanizmusba. Mindegyiküknek megvan a maga köre, pártfoglaltja. A multból követendő példaként áll előttük Vitéz János és Janus Pannonius. Az előbbi példát adott arra, hogy az igazi humanista főpapnak kötelessége az igazán tehetséges ifjak előtt megnyitni a művelődés kapuját Olaszország felé; az utóbbi pedig az első magyar, ki nem a jogra ment, mely előtte a karriert egyengette. Ő többre tört; humanista akart lenni. S ez a humanizmus már egy kissé öncél.

E három közül az úttörés érdeme Váradai Péteré. Elsőnek küldött Berualdhoz tanítványokat. Őt éltette leginkább a Janus Pannonius-féle élő hagyomány. Nem hiába bízta rá Mátyás király Janus szétszórt verseinek összegyűjtését. Beruald halálából s talán Csulai Móré Fülöp közvetítésével neki ajánlotta 1499-ben kiadott „Apulei Asinus Aureus“ című művét és azzal előszavában meleg szavakkal fordul Váradihoz. A humanista sablonok mögül is jól ki lehet hámozni a lényegét. Beruald mindenről pontosan van értesítve, ami Váradival történt, s azt állítja, alig van Itáliában híresebb humanista, kivel Váradai ne lenne barátságban. Vele is levelezésben állott¹⁵

Mivel Berualdóval még részletesebben tudtunkkal magyarok nem foglalkoztak, néhány szóval életrajzára is kitérünk. 1453. november 7-én született. Görög és latin tanulmányait a nagyhírű humanista Francesco Pozzonál végezte. Még húszéves sincs, mikor 1472-ben retorikát és poétikát tanít. 1475—1478 ig Pármában. Milánóban és Párizsban tartózkodott. Franciaországban nagy hírt szerez, később is csodálják, s ennek jele, hogy egyik munkáját a nagy francia költő, Clément Marot fordítja. 1477-ben hazahívják. Ettől kezdve Bolognában tanít haláláig, 1505-ig. Könnyűvérű, szabados ember, ki ebbeli nézeteit nem rejti véka alá. Már csak az élete végén tudták barátai megnősitni. Ünnepeit mester, maga írja Polizianónak, hogy hatszáz tanítványa van. Iskolája egész Itáliában egyike a legkeresettebbeknek. Kortársai szerint annyira csodálták tudását, hogy nem is embernek, hanem égből szállott lénynek tar-

¹⁵ Beruald verset is irt hozzá: *Endeca Syllabon Ad Maximum Antistitem Episcopum Colocensem*. Említi Fantuzzi: *Notizie degli Scrittori Bolognesi raccolti da Giovanni Fantuzzi II. 125. l.*, kiadva: *Orationes et Poemata 1500.*

tották. Már a halála után nem ilyen hízelgően nyilatkoztak róla. Unokaöccsét, ifjabb Bernaldot Erasmus is többre becsülte. De ez csak azért volt, mert latin stílusa nem felelt meg azoknak a követelményeknek, melyeket Francesco Valla állított fel a következő nemzedék humanista írói számára.¹⁶ Szívvel, lélekkel a latin irodalomnak íté. Ezekben nem is túlságosan válogatott. Mégis példaképe: Cicero. Tanítványaiból szónokokat akart nevelni, mert — szerinte — a léleknek a művelése maga az ékesszólás, s ezzel ki is van tűzve a cél. „Semmi nagyobbat el nem lehet gondolni az ékesszólásnál. Ez választja el az embert az állattól, s ennek még a részei is szentek és tiszteletreméltók.“ Mi tartozik tehát ide? Válasza: „A költészet. A költő ugyanis közel áll a szónokhoz. Rokonok. Mert a költőben is megvan az isteni szikra.“ Mikor nagy párosszal dicséreti Váradí kitűnő latin stílusát, legnagyobb elismerésének kifejezésül csak ezt írhatja: „Prorsus ut perfectus orator.“ Filozófiája kimerült a moralizálásban. A bölcséletet három részre osztja: fizika, dialektika és etika. „Qui supra nos nihil ab nos.“ S ezért egyedül a „filozófia morális“ szükséges és hasznos az emberek számára. Ezt tartotta Sokrates is és tanítványa, az isteni Plátón, — mondja, mintegy ezzel adva nyomatékot állításának. Mégis: mit visz tőle haza a külföldi tanuló? Erre megfelel egyik kedves tanítványának, Martinus Boemusnak, a neki ajánlott könyv bevezetésében: „Possis tecum unculu nitorum italicorum genuino opulentiam quoque litterarum in Boemiam reportare.“

Tanítványai közül mintegy kétszáz volt ultramontán, azaz nem olasz. A zöme német és cseh. Munkáit is nagyrészt nekik ajánlotta. Az első érdemesebb magyar tanítványa, kiről tudunk, Csulai Móré fülöp. Vincenzo Guidotto, a velencei köztársaságnak II. Lajos királynál járt követe, 1525. évi jelentésében ötvenöt évesnek taksálja. Tehát úgy 1470 táján született.¹⁷ 1502-ben bácsi nagyprépost és királyi titkár, 1501-ben budai nagyprépost, majd Anna királynő udvarmestere. Szívesen látott vendég a budai cseh kancellária körében, ahol Bohuszláv is 1502—1503 tartózkodott és Neideck György is, mindketten Bolognában végeztek. Az utóbbi 1491-ben az egyetem rektora is volt. Hosszabb ideig képviselte a királyt követi megbizatással Velencében. 1524-ben foglalta el a Janus Pannonius óta oly híres humanista püspöki széket. Nem sokára Mohácsnál esett el.¹⁸ Bernald neki ajánlja a „Commentarii questionum tusculanarum editi a Philippo Beroaldo“ című munkáját, mely 1499-ben jelent meg. Hosszú levél előzi meg. Ha van is benne talán némi nagyítás, nem bántó hangú. Ellenkezőleg, kiérzik belőle a nagyrabecsülés a tehetséges fiatalember iránt. Hisz azt az eszményt képviseli, mely Beroald szemében egyedül értékes. Csulai nem úgy csinált, mint társainak nagyrésze, „kik hozzánk mint barbárok jönnek és műveletlenül is térnek vissza hazájukba“. Már hat éve lakik Bernaldnál. Kitűnően érti a latin stílusalást és verseket is ír. Velencében Aldus Manutiusszal is összeköttetésben állt. Ez neki ajánlotta „M. T. Ciceronis epistolarum ad Atticum ad Brutum ad Quintum fratrem libri XX. (1513)“. Benne, előzva

¹⁶ Bernaldóról v. ö. Fantuzzi i. m. II. 111—135 l. L. Frati: I due Bernaldi. Studie o Memorie Per la Storia del Università di Bologna. II. p. 209—220. Sabbadini: Storia del Ciceronianismo. Torino, 1885. 42—45. l.

¹⁷ Bunyitay Vince: Egyháztörténeti Eml. a Magyarországi Hitújítás Forrásból. I. 214. l.

¹⁸ Dr. Fogel J.: II. Ulászló udvartartása. 48. l. Horvát János: Az irodalmi műveltség megoszása. 207—208. l.

Berualdo ajánlólevelére, e könyvet azért küldi néki, mert tudja, hogy gyönyörködteti a Cicerói dikció és ékesszólás, „és te magad sem tartod dícsérendőbbnek azokat, kik Cicerót megvetik“. Beroald könyve és az annak élén álló komoly elismerés, mint látjuk, messze elvitték humanistánk dícséretét és megbecsülését. Aldus Manutiusszal Velencében ismerkedett meg. Raffael Regius P. Ovidii *Metamorphosis cum luculentissimis Raffaelis Regii enarrationibus...* (1513) című munkáját ajánlja néki. A páduai tanár hasonlóképen Bolognát és Beroaldót emlegeti előszavában, meg azt, hogy a király észrevette, milyen kiváló szónok s ezért küldi Velencébe. Végül Aldus veje, Andrea Asola, *Epistolae Ciceronis* című munkáját (1521) ajánlja. Aldus Bakócz unokaöccsének Vértesi Lászlónak, kit Janus Pannonius szelleme szít, ösztönző példaként Csulai Mórét állítja oda. (Athenus... 1514.) Tehát az új, feltörekvő nemzedék elé példának, követendő mintaképnek kerül. Ki küldte ki, teljes pontossággal megállapítani nem lehet, de nagyon valószínű, hogy Váradi Péter, kiről Beruald azt írja Appuleus Asinus Aureus-ának bevezetésében: „Te hozzám, az erkölcsre és tudományára nem éppen szégyenlendő mesterhez, tanulókat küldtél...“, s utána, mint a legkiválóbbat megemlíti Keserű Mihályt, Móréről elhelyített nem esik szó, de odébb írja, hogy a kettőjük közti barátságnak mintegy „összeenyvezője“ Csulai Fülöp volt, ki már kiváló felkészülése után övőihez távozott (1499).

Másik neves magyar tanítványa Gibarti Keserű Mihály. István alnádor fia, ki egyike volt azoknak, akik Verbőczy hármaskönyvét felülbírálták. Bakócz Tamás unokaöccsével lakott együtt. A „*Symbola Pithagorae moraliter explicata*“ 1503-ik évi kiadásában Beroaldo már püspöknek apostrofálja; már meghozta a termést, t. i. püspök lett, és napról napra egyre tudósabb és cégánssabb lesz. Neki ajánlja „*Julii Solini Polyhistor sive de Mirabilibus Mundi Opus a Philippo Beroaldo emendatum*“ (1500) című munkát.¹⁹ Valóban tehetséges lehetett, mert komolyan dícséri: „A mi irodalmi hajlékunkban katonáskodásodnak még csak az elején tartasz. Máris olyan kiválóságnak jelét adtad, hogy a jó újoncból bizton kiváló veteránus lesz“. Inti, hogy Cicero, Livius, Plautus mellett Solinus is legyen naponta a kezében s rajta legyen, hogy megfeleljen annak a szép névnek, melyet apja képvisel. Berualdnak 1502 végén vagy 1503 elején gyermeke született, akit mint keresztapák Hohenlohe Zsigmond és Keserű Mihály tartottak keresztvíz alá.²⁰ Ő a hozzá fűzött reményt be is váltotta. Mint püspök nem szünt meg tovább dolgozni. Isokratestől két beszédet fordít görögből latinra. Az egyiket Ulászlónak, a másikat pedig Szatmári György pécsi püspöknek ajánlotta. Ez utóbbi ajánlólevelét azt mutatja, hogy hozzá is bizonyos szálak fűzték. („Engem mindig tele kézzel pártfogoltál s megtiszteltetésekkel nagyobbítottál...“)

Munkáját Bolognában adta ki évszám nélkül. Azonban megállapítható a kiadásának ideje, mivel az első beszédben „*Infanto regio*“-t emleget, s ez

¹⁹ Valószínűen ez már a munka újrányomása.

²⁰ Auli degli Noctium Atticarum Commentarii (1503) című munka ajánlólevele: Ad. Clarissimum Sigismundum Hohenlohium Scholasticum Germanum Com patrem suum... Ez a levele tartalmazza, hogy gyermeke született, „il quale fu tenuto al Battesimo dal sudetto Sigismondo D' Hohenlohe, da Michele Chesserio Vescovo Boscense che abitava in casa di Beroaldo“. Fantuzzi II. 131. l.

nem lehetett 1516 után, sem pedig 1506 előtt, mert Szatmári 1505 decemberében lett pécsi püspök.²¹ Ő is Mohácsnál pusztult el.

Tranquillus Andronicus, Gritti titkára, urának haláláról írt levelében egy másik Keserü Mihályról tesz említést, kit nagyon rokonszenvesen rajzol. Ez erdélyi főúr. Meglátszik rajta, hogy olasz nevelést kapott. Írja: „gyerekkorában a jó erkölcsöket és a tudományokat Bolognában szerezte meg.“ Vendége is volt kastélyában. Lehet, hogy hallott valamit a boszniai püspökről s azzal keveri össze, másrészt még az síncs kizárva, hogy ez a Keserü Mihály is Bolognában végzett. Szokás volt akkoriban, hogy a rokonság egy közös főiskolára küldte fiait.²²

Bakócz Tamás is többhelyütt taníttatott külföldön magyar diákokat. Az öcseit, Jánost és Pált Bolognában Beroaldonál. Keserü Mihály lakótársai voltak. János Páduában is tanult; 1510—12-ig királyi titkár, később zágrábi püspök. Ennek a kapcsolatnak és Bakócz bíborosi kinevezésének volt a gyümölese Beroaldo könyvajánlása. Bakócznak Bolognából még Giovanni Garso is küldött könyveket.²³ Őt már előbből is ismerjük. Gyászbeszédet mondott Mátyás király fölött, filozófus és orvos, széleskörű tudással rendelkezett, magániskolájában filozófiát, retorikát és poétikát is tanított. Őt is Bakócz kardinális kinevezése vitte rá, hogy könyvvvel keresse fel. Előbb nem is ismerte. „Néhányan — írja egyik barátjának —, kiknek tekintélyük van előttem, szerfelett ösztökélnek“, t. i. arra, hogy Bakóczhoz közeledjen. El is küldi a könyvet, s az kedvező fogadtatásban részesül, úgyhogy még egy másik mű is követi. Egyik levelében szellemesen és csípősen kéri vissza egy számunkra ismeretlen nevű magyartól Laurentius Valla híres könyvét, a Liber Elegantiarum-ot. Ez az adat is figyelmeztet, hogy a magyar humanizmus a külföldön tanuló diákok révén kezd átlépni következő fázisába, amikor Valla elvei az egyedül üdvözítőek a humanisták előtt.

Csoportnak a szó szoros értelmében csupán Szatmári György pártfogoltjainak körét nevezhetjük. Ez a legnépesebb, s már egy új, a régítől elütő humanista nemzedéket alakítanak ki. Az összetartozás tudata bennük élt; számon tartják egymást.²⁴ S egytől egyig, legalább néhány vers erejéig mindegyik író. Diákjaink eleddig kapósak voltak tanáraik és társaik között. A mester halálából vagy gazdag ajándék reményében mintegy lerója a köteles tiszteletadóját a tanítvány helyett is. Ezek már nem elégszenek meg ennyivel. Giovanni Battista Pio főurunkáját már nem is Szatmárinak ajánlja, hanem Besztercei Lőrincnek. Másik jellemző vonásuk Janus Pannonius tudatos kultusza. Nem új állásfoglalás, hisz már Mátyás király nem sokkal az

²¹ Apponyi: Hungarica III. 1957.

²² Dr. Kretschmayr Henrik: Adalékok Szapolyai János király történeéhez. Történelmi Tár 1903.

²³ Garsórol v. ö. Fantuzzi i. m. IV. 78—100. l. Hegedüs István: Gyászbeszéd Mátyás király fölött. I. K. 1901. 798—801. l. Binfi Florio: Oratione di Giovanni Garzoni su Re Uladislao II. d'Ungheria, Corvina Rivista Italo-Ungheresi. 1936. 78—97. l. U. a.: Giovanni Garzoni ed il Cardinale Thomaseo Bakócz, Primate d'Ungheria, Archiginnasio, Bullettino della Biblioteca Comunale di Bologna, 1936. 120—159. l. Rébész Mária: J. Garzo magyar összeköttetései. E. Ph. k. 1937. 368—75. l.

²⁴ Kerecsényi Dezső: Humanizmusunk helyzetképe Mátyás után és Mohács előtt. Irodalomtörténet 1934. 59—75. l.

eilene fellázadt költő halála után megbízást ad verseinek összegyűjtésére. Szatmári is szeretné kiadni. Természetes is, hogy az idegen világban boldog a magyar költő, hogy nagy elődre hivatkozhatik, s ez az elődkeresés és a folytonosság tudata egyúttal tudatosságuknak legjellegzetesebb vonása. A Janus Pannonius kultusz gyökerei mégsem Bolognából valók. A bécsi és krakói egyetemről, meg talán hazuról hozták. Életük nagy feladatául tűzik ki versei kiadását „s a magyar szellem ezekkel a Janus Pannonius-kiadásokkal szinte megjártassa a maga kis renaissanceát“.²⁵ Ők már nem Beroaldóhoz járnak. Az öreg mester kidőlt, helyét tanítványai foglalták el. Giovanni Battista Pio és Acchile Bocchi. Ezek már nagyon hajlanak az üres szócséplés felé. Ami az öreg mesternél a gondolat kifejezésének lár néha dagályos, de mindig nemes eszköze volt, az ő kezükön hovatovább üres formává silányul. Lorenzo Valla híres könyve megmerevítette az addig élő gazdag latin nyelvet. A sablonok ürességén csak az igazán kivételes tehetségek tudtak átlábolni. Pio, Bocchi és Romolo Amazeo azonban csak képzett, ügyes mesterek voltak.

Giovanni Battista Pio, mihelyt ledoktorált, azonnal elkezdett tanítani. Sok helyen megfordult. Bolognában 1500—1510-ig, majd újból 1514—1527-ig retorikát és poétikát ad elő. Amazeo is ekkoriban jelent meg a látóhatáron. 1534-ben Luccában nyit iskolát. Ugyancbben az évben meghívja III. Pál pápa Rómába, s itt fejezi be életét. Alaposan képzett, de egyben ez is a hibája. Mert a klasszikus felkészültség elnyomja benne az író. Stílusa ormótlan, keresett, s ezért már életében ki is csúfolták.²⁶ Magyi Sebestyén felsorolja Szatmári bolognai pártfogoltjait 1512-ik évi Janus Pannonius kiadásának ajánlólevelében. Mind Pio tanítványai. Az első helyen említi Laurentius Bisticriust (Besztercei Kretschmer Lőrincet), a kancellár öccsét, ki egyben az ő pátrónusa is, és aki „az ékesszólás és a műveltség — erre egész Bologna tanú — csúcsára hágott“. Pio Carus Lucretiushez írt kommentárjában (1511) két levelet is közöl. A másodikban szól részletesen Besztercei Lőrincről. Eldicsékszik vele, hogy az ő tanítása nyomán mi mindent tud már „anayira, hogy mindazokat, kik vezetésem alatt tanulnak, messze fölözi“. Már előbb, 1509-ben neki ajánlotta „Elegidion Joannis Baptisti Pii Bononiensis“ című nem éppen épületes szerelmi verseit. Előszavában agyba-főbe dicséri, és ebből Szatmárinak is bőven kijut.

Eddig fel nem használt, bár észrevett adatok rávilágítanak arra a kitüntető csodálatra, melyben (a nagybácsi méltóságát és pénzeszacskóját nem számítva) mind tanárja, mind pedig társai részéről ez a fiatal magyar részesült. Sokáig tanulhatott lent Olaszországban. Hagymási Bálint ugyanis Szatmárihoz írt Elegidionában úgy emlékszik meg róla, mint „akit már régóta táplál latin szavával Itália“. Fantuzzi még látta azokat a „leveleket“, melyek egy bizonyos Giacomo Bianchini birtokában voltak; Besztercei

²⁵ Waldapfel Imre: Humanizmus és nemzeti irodalom. Irodalomtörténet 1933. 13. l.

²⁶ Pioról v. ö. A. Corradi: Notizie sui Professori... 487. l. Fantuzzi i. m. VII. kötet. Sabbadini i. m. 45. l. Malagola: Della vita e delle opere di Antonio Ureco, detto Codro. Bologna, 1878. 78. l.

írta ezeket Paolo Bombace ellen.²⁷ Csak hosszúsága miatt nem közölte le őket. Szerencsére tartalmukat fentartotta. A magyar diák állítólag mestere ösztönzésére „epigrammával” támadta meg az akkor már jőnevű tanárt. Ezekben az epigrammákon invectivákat kell értenünk. Fantuzzi feltételezi, hogy Pius Pio nem csupán ösztönözte, hanem maga is írta meg az epigrammát. Ezt a következőkre alapította. A csípés nem a legkellemesebb lehetett. Jött rá Bombace válasza: Epigramma egy levél kíséretében. Iróniával ugyanazokkal a dícséretekkel árasztja el Lőrincet, melyekkel Pius Pio az Elegediában illette s egyben ajánlja, hogy jobb verseket írjon, ha egyáltalán az övé lenne, mit nem hisz. (Ez egy invectiva fogás, ez vezethette félre Fantuzzit.) Vagy pedig vegyen jobb poétától verset, mert semmi szellemesség sincs hosszú költeményében. Erre a levélre felel humanistánk. De Bombace sem hagyja magát. Majd ismét Beszterceié a szó. Végül Bombace keserű hosszú levelet intéz Piohoz, kinek erre felelnie kellett, mert Bombacenak van még egy válaszlevele, hol azt állítja, hogy meggyőződése mellett kitart, de egyben ki is békül Pioval.

Lehetséges, sőt nagyon valószínű, hogy a tanár keze benn volt a játékban, de aligha ő írta a verseket. Lőrinc sokáig tanult nála, így feltétlenül elleste a mester fogásait. Sőt azt is szabad feltételeznünk, hogy megvolt az oka is reá. Ez a polémia úgy 1510 táján lehetett. Bombace 1505-től kezdve tanít rhetoricát, poétikát, majd görögöt. 1508-ban feltűnik vetélytársa, Achille Bocchi, ki Pionak jó barátja, a magyaroknak pedig kedvelt tanára volt. Bombace nagynevű humanista, Aldo Manuzzio, Angelo Colocci, Rotterdami Erasmus barátja. Oly jó neve volt, hogy mikor visszatért Bolognába, tanítás nélkül is megkapta a fizetését.²⁸ Ilyen emberrel újat húzni már tehetségnek a jelét mutatja.

Besztercei köréhez tartozott még Valentinus Cybeus, a „Musarum Alumnus”, rendes nevén Hagymási Bálint. Munkája, az Elegedion, Bolognában készült. Besztercei Lőrinc ajánlja Szatmári kegyeibe. Van egy verse, amelyben igyekszik halát adni a Krisztusban legtisztelendőbb atyának, György úrnak, a legméltóbb pécsi püspöknek a kanonokságért. Szatmári Györgyhöz írt versében emlegeti Janus Pannoniust is. Másik, szintén Szatmárinak ajánlott műve a „Declamatio de Vini et Aqui Potioribus (Hagenau, 1517)”. Az egész középkoron át népszerű s a goliardoktól kedvelt témát dolgoz fel humanista adagolásban.²⁹

A csoport legtehetségesebb költője Magyi Sebastyén. Besztercei Lőrincet patrónusának hívja. Pál alnádornak fia. Először Krakóba járt, ott Paulus Crosnensis tanítványa, ki Janus-verseket is adott ki. Úgy látszik, innét hozta Janus iránti csodálatát és tőle kapta az ösztönzést, hogy verseinek kiadásával áldozzon nagy elődje szellemének. Ebben Szatmári érdeklődése is irányíthatta. Szoros összeköttetésben áll Pioval, kinek szerelmi verseit melegen ajánlja; „meg fogod itt találni — szól az olvasóhoz — a Szeredem legedesebb tolvajlásait”. Bocchit pedig praeceptorának vallja. Ez a

²⁷ Fantuzzi: I. m. II. 279. lapján közli a levelek tartalmát.

²⁸ Bombaceról v. ö. Fantuzzi i. m. II. 276–81. I. Zaccagnini: Storia dello Studio di Bologna durante il Rinascimento. Genf, 1930 275. I.

²⁹ Kárdos: I. m. 488. I.

humanista szintén Beroald tanítványa. Hosszú ideig tanít. Sok magyarral állt összeköttetésben.³⁰ „Kora legjobb poétájának“ verseiből Bolognában adott ki. Szatmárinak dedikálta. Az utószóban írja, hogy azért hozta napvilágra, hogy „ebből az egyébként kised könyvből föl tudja mérni kiválóságát (Janusét), mint Pythagoras Herkules lányomából megsejtette annak nagyságát“. Ez már magyar humanista öntudat. Földijét, elődjét a nagy klaszikusok mellé állítja.

Kár, hogy tőle kevés munka maradt fenn. Vincislao Boiani Cividalei humanista két hozzá írt versét ismerjük.³¹ Innét tudjuk, hogy Magyi felszólította levélben (vers is lehetett), küldené el neki verseit. Ez cleget is tett kívánságának. Kezéhez juttatja egy bevezető vers kíséretében: versei „ámbár félnek a ritka crudicióju költő elé állni“, de reméli, hogy jó fogadtatásban részesülnek, és egyben kéri catoi ítéletét. Hogy ítéletét ezekről a versekről Magyi? Bizonyára kedvező véleménye volt. Tény, hogy Boiani egy másik versében írja Magyinak, hogy ajánlatát (t. i. harci énekek szerzésére buzdította) el kell hártania magától, nem érez rá hivatottságot, mert Ovidius módjára csupán csak a szerelem könnyű dalai ihletik. Ellenben te „igen tudós Pannon“, te énekelj meg a főpap háborúit, te énekelj vergiliusi mértékben.

Visszatérése után 1516-tól 1522-ig Váradon olvasó kanonok.³² Később csak egy beszéde jelent meg. (Köln, 1521.) Philippus Alba regaliusszal, váradí főesperessel együtt Perényi püspök humanista köréhez tartozott. Itt keresi fel levelcivel Calcagninit, ki őt még Bolognából ismerte.³³

Külön csoportba lehetne venni azt a néhány humanistát, kiket Várday Ferencel összeköttetésben találunk. Romolo Amazeo Várdayhoz írt Pauegyricusában említi, hogy Rómában végezte a rhetorikát és irodalmat s azután kánonjogot Bolognában hallgatott.³⁴ (Romoló Amazeo kapcsolatainak magyar feldolgozója, Révész Mária, figyelmen kívül hagyja Lukács Pál értékes közlését,³⁵ melyben arról értesít, hogy megtalálta a zselői levéltárban Várday diákkori levelezését Páduából és Bolognából kelteve.) Bolognában nem tartózkodott sokáig. A kiváló humanista erdélyi püspök Gyulafahérvárt nagy

³⁰ Bocchiról Fantuzzi i. m. II, 217—32. l. Rövid de érdekes levelét közli Fantuzzi II. 234. lapon, Nádasdy Tamáshoz küldi ugyanis fiát, Pyrrhust s kéri, fogadja szívesen. A keltezés 1556. Bornemissza Pál hozzá írt levelét hozza Apponyi: Hungarica III.

³¹ Várady Ferenc halálára írt Epytaphiumát megtaláltam a római Biblioteca Angelica egyik kódexében csak hazajövetelen után vettem észre, hogy ezt már Révész Mária is fellelte. Romulus Amazeus. Egy Bolognai humanista összeköttetései a XVI. században. 26. l. 93. jegyzet. Fraknoi: Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban. Magyar Könyvszemle, 1878. 135—136. l.

³² Békefi: I. m. 154. l.

³³ Annalecta Nova, 82, 90. l.

³⁴ Közli Révész i. m. 55—61. l.

³⁵ Bini Antal olasz képkereskedő Budán, a XVI. század elején. Archaeológiai Közlöny, 1929. 268. l. I. jegyzet. A levelek keltezése következő: 1500. márc. 20. Patavium, 1501. ápr. 10. Patavium, 1502. Patavium, 1503. jan. 21. Patavium, 1503. jan. 19. Patavium, 1503. júl. 23. Bologna, 1503. szept. 3. Velence, 1504. ápr. 20. Bologna. Ezeket az adatokat később szándékozom értékesíteni.

humanista udvart fárt. Nagy könyvtára is van.³⁶ Öccsét, Jánost Amazeohoz küldi Páduába, akivel együtt ez nemsokára Bolognába megy át. János bolognai tanulmányainak mintegy gyümölcse fennmaradt versei.³⁷

1521-ben már mint kolozsvári főesperes megy ki kánonjogot hallgatni Várday tanácsára Hadrianus Wolfardus. Hálából püspökének ajánlja Janus kiadását, a Marcellushoz írt Panegyrikust.³⁸ Janus-kultusza Paulus Crosnensisre vezethető vissza. Ő már valóban élete céljának tekintette a nagy humanista poeta verseinek kiadását. 1523-ban avatták doktorrá öccsével, Hilariusszal együtt; az itt kezdett irodalommal foglalkozni. Bátyja Janus kiadásába írt ajánló verseket s állítólag később is írogatott.

Keserűék ottlétekor Beroaldo mellett még Antonino Urceo, vagy amint általában hívták: Codro, véste rá jellegzetes világnézetét az egyetem szellemére. Nem tudjuk, a magyarok közül hallgatta-e valaki. De Beroaldo tanítványainak nagyrésze egyben Codroé is volt. Különbén is olyan kiváló professzor volt, hogy a tanulók saját professzoraikat faképnél hagyva, más fakultásokról is jönnek előadására. 1482-től kezdve retorikát tanít, majd görögöt is. Tanítványainak élt. Kitűnő módszerrel tanított, azonban világnézetében már nagy szakadás állott be. Babonás volt a végletekig s mint tanítványa, ki egyben első életrajzírója volt, említi: „a keresztény dogmák körül, ha nem is ténylegesen, de szóban többnyire sántikált”. Kár szépíteni a dolgot. Szerinte a szentségek, a lélek halhatatlansága, a pokol vénesszonyok babonája. Mindenben kételkedett, úgyhogy az egyik ismerőjének megállapítása szerint százötven évvel megelőzte Descartest.

Ez a szellem nem újkeletű Bolognában. Galeotto Martio tekinthető Codro szellemi előfutárjának. Ez a páduai averroizmuson nevelkedett humanista hasonló tételek miatt majdnem otthagya fogát. (S ő volt ifjú Vitéz János, a későbbi veszprémi püspök lakótársa és tanítója!) 1475. január 27-én Giorgio del Monferrato nevű diákot élve égették el, mint megrögzött eretneket. Az ifjú Beroald Fülöpnek szintén kétségei voltak a lélek halhatatlansága körül.³⁹ A régi eretnkségek fel-felbukkannak, ha nem is mindig nyíltan, a filozófia álarca alatt. 1498-ban kiadják Bolognában Occam logikáját. Ehhez verset Codro és Beroald tanítványa, Camillo Paleotti írt, és abban lekendezve dicséri az egyháztól elítélt nominalistát s örül, hogy végre ez a könyv is megnyílt az ifjúság előtt. Occam nominalizmusa mellett valóban nem hiányozhat a bujkáló averroizmus sem az olyan egyetemen, hol az orvostudományok virágoznak. Ennek első nagyobb képviselője Alessandro

³⁶ Lukesies i. m. 269–270. l. — Leltárában többek között: Libri diversi in maiori volumine no. LXXXIII; libri in minori volumine XVII.

³⁷ Lukesies sorolja fel a Várday féle kéziratok között: Ferencnek XIV. század elejéről, vagy a XV. század végéről származó jóskönyvét, tovább Várday János verseit. A gr. Zichy zsellyi Nemzeti Levéltára, Levéltári Közlemények 1929. 227. l.

³⁸ Ernuszt Johanna: Adrianus Wolphardus. Budapest, 1939.

³⁹ Codroról és kortársairól kitűnő képet nyújt C. Malagola idézett munkája. Ifjú Beroaldról Zaccagnini i. m. 274. l. A. Corradi i. m. 485–89. l. Malagola i. m. 518. és 186 l. Frati i. h. I due Beroaldi. Egy versét ismerjük Keserü Márkhoz. Rómában vagy Bolognában tanította? Talán az utóbbiban. Mert szokás volt, hogy egy családbeliek egy helyre mentek. Huszti J. Philippus Beroaldus junior költeménye Keserü Márkushoz. E. Ph. K. 1926. 282–85. l.

Acchilini, ki elsők között von finom, de éles határt a hit és a tudomány, jobban mondva a hit igazsága és a tudomány igazsága között. 1487-től 1512-ig tanít Bolognában.⁴⁰ Nagy ellenlábasa Pomponazzi pedig meg akarja szabadítani mind a pszichológiát, mind az etikát a teológiától, és ezt a tanítását az ifjúság bályányozta. A veszedelmet hamar észrevették és 1515-ben el kellett hagynia a várost. Egy évre rá közli „De immortalitate animae” című munkáját, melyben a lélek halhatatlansága ellen foglal állást. Csupán az észszzel akar ezzel a problémával megbirkózni, a tekintélyt teljesen elveti. Szerinte az erénynek önmagában megvan a jutalma, a bűnnek pedig maga a bűn a vezeklőse; Gentile véleménye szerint nagyon emlékeztet Sokrates Apológiájára, ez a felfogás majd Spinozánál és Kantnál bújik újra elő. Ez már a humanizmus mélypontja, bomlása és az új idők előszele.⁴¹

Pomponazzival eljutottunk az egyetem humanista korának vége felé! Bocchi és Romolo Amazeo még tanítanak, azonban feltámasztani Beroaldo korát már nem képesek. Páduával szemben 300 évi versengés után végleg alul marad Bologna. A régi bolognai generáció magyar legjobbjai Mohácsnál hullanak el, a többiek pedig szétszóródtak. Az utánuk következő fiatalok inkább az új szellemet hirdető Páduát keresik fel. Bolognában most már csak papok járnak, a Szonditól alapított Collegium Hungaricum Illiricum lakói.

⁴⁰ Zaccagini: I. m. 262–63. l.

⁴¹ Zaccagini: I. m. 263–67. l. és Toffanin: Storia del’Umanesimo, 317–19. l.

Petrarca az Urániában.

Kármán, Pajor és Schedius rövidéletű folyóirata az egész világot egyszerre ki akarta tární honunk széplelkű asszonyainak ámuló szemei előtt. Mohón hordták össze mindent, aminek értékét vagy érdeklenségét nyugati kortársaik tekintélye biztosítani látszott.

Kármánt minden európaiságra és sokoldalúságra ösztökölte. Apja, Losonc református lekipásztora is Németalföldön iskolázott „európai”. Ő maga Bécsben tanul jogot és szép német leveleket vált egy kalandos életű, világot járt horvát gróf osztrák feleségével. Hibátlan franciasággal idézi Bärthélemy e korban oly sok kiadást ért Anacharsisának címét és De Sacy egy szellemes mondását. Az Uránia *Eliza* című cikke előtt, amely Raynal abbé, a híres nemzetgazdász-szociológus lírai búcsúját tolmácsolja magyar nyelven, lelkesen hódol „a felséges író, az emberiség bajnoká” előtt, aki „a letapodott nyavalyás szercesennek az európai hatalmas ellen védelmé”. Az Elizát azonban valószínűleg németből fordították.¹ Viszont a csak francia s ritkán német könyvet olvasó divathölgyet ugyancsak kifigurázza *A módi szerzője*.²

A folyóiratok korszerű mintáját, a *Spectator*t meg francia formájában nevezi meg az Uránia. Pope *Windsori erdejének átdolgozása*,³ Shakespeare és Milton nevének emlegetése, Albion dicsőítése arról tanúskodik, hogy a század bálványja: a felvilágosult s mégis érzelmes Anglia fölényét az Uránia is elismerte.

Sokkal jelentékenyebb a német befolyás, s minden valószínűség szerint az Uránia mintája s legtöbb cikkének forrása valamelyik német folyóirat, amely Magyarországon is el volt terjedve. Fanni, hogy zavarát palástolja, udvarlójával Gessnert olvastatja fel, de a Józsi választotta idill részlet valószínűs vallomás.⁴ Schiller, Wieland, Adelung, a meseíró Lichtwer⁵ hatása

¹ Legalább a szómagyarázó jegyzetek (Kolonie, Magazin, Niederlage) erre mutatnak, ámbar Kolonie lehet elírás a colonie helyett (Kármán német írásait C-vel jegyzí!), a magazin Z-je viszont francia eredetűt sejtetne. — Raynalról mint plagizátorról l. Bonnerjea René: *Adalékok Raynal V. T. abbé műveinek forrásairól*. Bpest, 1936.

² Ez maga német minta után készült.

³ Fest Sándor: *Pope és a magyar költők*. (E. Ph. K. 1916.)

⁴ Ez a jelenet föltétlenül *Werther* hatása alatt került Kármán kis regényébe. Werther Lotte fogja felolvasásra — ők Ossiant olvasnak —, ugyanilyen eredménnyel...

⁵ *A vándorló (Kármán művei*. Nemzeti Könyvtár, Budapest, 1879. I. 253.) Lichtwernek a jätékdüh ellen intézett *Die seltsamen Menschen* c. tanítómeséjét adja prózai fordításban. (*Lichtwer's Fabeln in vier Büchern*) Cabinets-Bibliothek der Deutschen Classiker. (N. F. 1830) I. 87.

nyilvánvaló, s természetes, hogy éppen ezeké: a folyóiratszerkesztő kora friss irodalmával kerül kapcsolatba, hiszen a német folyóiratok is frissek még s egy-egy eleven kör szolgálatában állnak. A Fanni nevet Klopstock ideáljának köszönhetjük, *Fanni hagyományai*, amelyet a Wertherrel szoktak kapcsolatba hozni,⁶ mindenesetre a nemzetközi s elsősorban a német szentimentális regény láncába illik valahol. Az *Eldorádó* című cikk kedvéért a „Sage“ ezót ekkor magyarítják „mondá“-ra.

Olaszul bizonyosan tud valamit Kármán, legalább annyit, amennyit Bécsben, az operaszövegírók aranyos fészkeében minden művelt ember beszélde s leveleibe kevert, mint arról a Markovics grófnőhoz, a „cara mia seccaturához“ intézett levelek tanúskodnak. A *Fanni élete* című bevezető azt mondja Fanniról, amit Petrarca mondott Laurájáról: „A világ őtet nem esmérte, valamíg véle bírt és csak azoknál esmértes, akik itt maradtak, hogy őtet sirassák.“

A *Petrarca remetesége* című cikk ebben a gazdag sokféleségben szorít helyet magának.⁷ Rövid bevezetés élénk varázsolja Vacluse keskeny völgyét, a Sorgue forrását. „A hegynek lehajló oldalában lakott Petrarca. Itt élte végig napjainak maradványit, kedves Laurájának szomszédságában, a nyugalom és tudományok ölében. De ilyenek a mi reményseink! Itt kellett neki tőle megválni, és itt siratta annak halálát és a maga fájdalmait. Ez a vadon bérc hangoztatta jajgatásait.“ S a cikkíró most két ily „jajgatást“ ad próbául „szabad fordításban“.

Nem volt könnyű a két ihletett, szépen gördülő prózaköltemény eredetijét a *Le Rime* sorozatban megtalálni, annyira szabad az átdolgozás, s mint látni fogjuk, más okokból sem. Jellemző erre az első szemelvénny terjedelme, amely Abafi—Aigner Nemzeti Könyvtárának kis formátumában 24 sort tesz ki, pedig az eredetije egy 68 soros canzone.

Tanulságos lesz az eredetitől való eltérés szempontjait is számbavenni. Petrarca csaknem mindig „divat“; minden kor megtalálja hozzá természetes kapcsolatait. Már kódexirodalmunkban feltűnik vallásos költeményével,⁸ a renaissance-nak elsőrendű ihletője; a renaissance-t folytató barokk és rokokó a finomkodás és ötletesség cifráit szereti benne, a preromantika a földi valóságokkal dacoló emberfölötti érzést és a természetben elmélyedő hangulatot. A korai romantika s a virágjában álló romanticizmus csöndes ihletője ő. 1794-ben Kármán, 1796-ban Kisfaludy Sándor, 1839-ben Eötvös veti papírra Vacluse ellenállhatatlan benyomásait.

Az Uránia írója olyan részleteket választ, amelyek magára Vacluse-ra utalnak. Az egyik a „Tiszta forrás, híves és kedves csergeteg“ dicsőítésével kezdődik, amelyhez ma is zárandokutakat vezet a jól irányított idegenforgalom. A másik szemelvénny is Vacluse-t s a Sorgue-ot aposztrofálja: „Oh te, a ki annyiszor hangzasz jajjaimmal egyedül való völgy! és te folyó, a mely könnyeimmel dagadsz!“

⁶ Erről a Kérdésről l. *A magyar irodalom Európában* c. könyvem Kármán-fejezetét.

⁷ l. d. kiad. I. 190. skk. II.

⁸ Hét bűnbánó zoltáráról l. Katona Lajos tanulmányát.

Az első mutatvány mintája a CXXXVI. canzone, amely így kezdődik: „Chiare, fresche e dolci acque...“ Itt mindjárt szembetűnik, mennyire egyszerűsít a magyar fordító.⁹ A felvilágosodás embere nem szereti a keresetten finom, körülírára vagy személyesítésre hajló kifejezésmódot s még akkor is elejti, amikor különleges szépségek bontakoznak benne. A sok közül a költemény elejéről hozunk néhány példát: „leheveredett“: „ove“¹⁰ le belle membra pose“; „kellenes fa, a melyre támaszkodott“: „gentil ramo,¹¹ ove piacque, con sospir mi rimembra, a lei di fare al bel fianco colonna“; „a ki egyedül uralkodott szívemben“: „colei che sola a me par donna“ („az, aki nekem egyedül látszik úrnőnek“). Az egyszerűsítés néha józanabb felfogás érvényesülése: „spavento“ (szent borzadály) helyett „bámulva“, „pace“ helyett „nyugodalom“.

A fordító egészen kihagyta a canzone középrészét. Az után, hogy „oh halljátok utolsó szavamat!“, várjuk is ezeket az utolsó szavakat, az olasz költemény 14—39. sorait. De ezek éppúgy kimaradnak, mint a 7—9. sor nyhén erotikus emlékezése. Viszont a canzone legszebb képét: a szép nőre hulló virágosó leírását már híven átveszi a fordító.¹² Aztán végig követi a gondolatmenetet, csak a kissé nehezebben értelmezhető három utolsó sort (66—68.) hagyja el.

A második szemelvényről alaposabb összehasonlítás után kiderül, hogy nem egy költemény fordítása, hanem négy szonettét forrasztja össze. Az első Petrarca CCCI. szonettje („Valle, che de' lamenti miei se' piena...“) Mint az előbbi költeményben, itt is kieserél ritkább kifejezéseket, pl. jelzőket általánosabban használtakkal: „vaghì augelli“: „sebes madarak“, „dolce sentier che sì amaro riescì“: „kies ösvény, a mely most nekem oly nehéz“ (elveszett az „édes“ és „keserű“ ellentéte). Különösen hat, hogy a „spoglia“ szót (földi porhüvely) „szép föld“-nek fordítja.

Most minden átmenet nélkül, folytatólagosan következik a CCLXXXIX. sonetto („Se lamentar augelli o verdi fronde...“) fordítása. Ez is hű és teljes, mint a következő (a CCCII. szonett, amely a szemelvény első darabját közvetlenül követi az eredeti gyűjteményben). Itt-ott a magyar szóválasztás a színesebb: „napszám“ a „giornata“ helyett, a „zöld ágak csendes esörgése“ („verdi frondi mover soavemente“), „villogó forrás“ („lucide onde“), „hozzájárulhatatlan világosság“ („l'eterno lume“). Viszont a dantei „harmadik ő“ vagy „kör“ (cerchio) helyett egyszerűen „harmadik mennyet“ olvasunk.

⁹ Lehet, sőt valószínű, hogy francia vagy német közvetítője adott erre biztatást. A nevek nem olaszos, hanem franciás formában szerepelnek: Vancluse és Sorgue, nem Valchiusa és Sorga, mint Petrarciánál.

¹⁰ E példának más magyarázata is van. Eszerint Laura nem a patak partján hever, hanem a patakban fürdik. V. ö. G. Balsamo Crivelli kiadását a Collez. di Classici Ital. sorozatban (Torino, 1929., LII. köt. 170. l.

¹¹ A fordító egyszerűen fának fordítja.

¹² Itt is némi egyszerűsítéssel. Erdemes ideiktatni a magyar költő e bekezdését: „Egykor az ágról hullt egy virágosó kebelébe (olaszul: „sovra l suo grembo“), és berakta diesőséggel. Egynéhány szállongott köntöskére, más szőke hajára, mely gyönggyel ékeskedett, és az arannyal vetélkedett, és még más szerelmes tévelygésben (vago errore) kerengett, s mondani látszott: Itt uralkodik a szerelem!“

A második személyényt negyedik darabul a CGLXXIII. sonetto fordítása fejezi be („Che fai? che pensi? che pur dietro guardi...“). A fordító talán nem értette az utolsó két sort, amelyek elmaradtak, pedig ezekben volt a sajátos záró gondolat. A másik lényeges eltérés, hogy a „túgod és engem“ egybekapcsoló többes első személy mindenütt elmaradt s így valami általános érvényt kap az, ami az olaszban bensőségsen „kettőnk dolga“ volt.¹³

A négy szonett egybedolgozása azzal a következménnyel járt, hogy a „csattanók“ közül három, a folytatólagos szedés miatt alig érezhető már, a negyedik — mint láttuk — a fordító¹⁴ kezén elkallódott. Sőt az összeforrasztás némileg az érthetőség rovására is megy, mert a második darab Laura szavaival végződik, a harmadik elején viszont a költő beszél, s csak lassankint vesszük észre ezt a szereplőváltozást, amelyet semmi sem jelez. Más sorrendben, szakaszokba osztással jól megférnének egymással ezek a gyűjteményben s az időrendben oly közeli szonettek s egy végső és örök téma variációit mutatnák az egyetlen maradandó refrénnel, — ezzel, hogy „mennyország“.

*

A következő években hirtelen föllendül nálunk is Petrarca kultusza. Kisfaludy Sándor és Eötvös között, akik franciaországi tartózkodás esetlegességei révén kerülnek kapcsolatba Vacluse-zel, a „németes“ Kölcsény kedvence, Matthisson testi s képzelt utazásain véve részt, jut el legalább gondolatban a Forráshoz. Sűrűn idézi Petrarcát. Szerelmét egy levélben Petrarca szerelméhez hasonlítja: annyira szent neki ismeretlen örök ideálja. „En úgy jártam egyszer — írja Kállay Ferencnek 1834. december 17-én —, mint Petrarca Novez Laurával s mint Regnard jártak“. Másutt arra utal, hogy Petrarca örökös mozgásban volt Ferrara és Vacluse között.¹⁵ Matthissonnak, akit Kölcsény képzeletben követett svájci emlékgyűjtő útján (különösen az *Andalgásokban*), 1792-ben három verse is dicsőíti Vacluse-t: *An einem Öhlbaum. Bey der Quelle von Vacluse*,¹⁶ a *Vacluse* c. epigramma, amely nagyon jellegzetesen Ossian szerelmeire emlékezik a délvidéki táj közepett; végül a *Reiseplan. An Herrn Scherer von Grandelos* (Lyon, 1792), amelyben útitervének felborulásától remeg a költő-mentor s átkot szór a forradalmi csőcselékre.

¹³ Igaz, hogy nem lett volna könnyű kihámozni a régies *ne* szócskákból, amelyek mindenütt a *ci*-t helyettesítik.

¹⁴ Vagy a francia, ill. német minta.

¹⁵ Baresai Ábrahám *Magyar vers írására való ösztönözés. A Comminge fordítójának* c. költői levelében, ahol hevenyészett világirodalmi áttekintést ad. Tasso és Lázár János közé Petrarcát iktatja:

„A’ Szerelmes Versek, úgy tetszik, könnyebbek,
S a’ meg terhelt szívnek olylykor kedvesebbek.
Ezekkel hirdette kerített völgyében (Vacluse)
Petrárka szerelmét hajdani időbenn.“

(*Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*, 65. l.) Ez a kötet Országhalálának évében, 1789-ben jelent meg Révai gondozásában, friss újdonság volt az Uránia szerkesztőinek.

¹⁶ *Kölcsényi Kölcsey Ferenc minden munkái*. 3. bővített kiadás. Budapest, Franklin, 1886. IV. 13.

Ebben olvassuk a Petrarca-kultuszra oly jellemző sorokat:

„Freund! unser Barometer
Verkündet heitern Äther;
D’rum wär ich wohl gesonnen,
Noch eh’ der März begonnen,
Trotz dem Rumor der Zeiten,
Die Rhon’ hinab zu gleiten,
Um fromm zu *Laura’s* Asche,
Mit leichter Weidmannstasche,
Nach Sitte der Poeten,
Die Wallfahrt anzutreten .
Doch darf in Schreckenstagen
Man solchen Kreuzzug wagen?
Zumahl auf der mit Blute
Getränkten Reiseroute
Durch Avignon zur Grotte
Von Clüsa’s Urnegotte?“¹⁷

Matthisson műveinck az a kiadása, amely kezeim között van, a debreceni Kollégium példánya, s valószínűleg ezt használta Kölcsey is, mikor mint vidéki birtokos, debreceni könyvekkel csillapította kultúrzeniját. De kétségkívül még előbb forgatta az Urániát, amelyben az első preromantikus Petrarca-fordítások föl kellett, hogy hívják minden fiatal literátor figyelmét, még akkor is, ha a széphalmi mester nem becsülte sokra ezeket a fordításokat.

Mint Zrínyi és Gyöngyösi műveiben a *déli barokk*, az Urániában a *déli érzékenység* egészíti ki a sűrű északi hatást. Az Uránia öt Petrarca-szemelvénye az idealista líra magyar hagyományainak gyökérzetét táplálja.

Hankiss János

Sztárai Mihály sárospataki lelkészisége és ebbeli társai.

Míg Tormássy János azt tartja, hogy Sztárai sohasem járt Zemplénben,¹ addig ifjabb kortársa, Szombathi János az 1530-as évekről sárospataki lelkésznek tünteti fel.² Egy adat³ szerint Sztárai más lelkészek társaságában 1565-ben válópert igazított Sárospatakon. Eltérőleg azoktól, kik ezt az adatot e tárgyban teljességgel nem találták számbavehetőnek,⁴ de annál inkább ragaszkodnak a hagyományos mesék legtöbbjéhez, én belőle előbb csak föl-

¹⁷ Figyelemre-éltó, terjedelmes jegyzet magyarázza, amelyet a *Mémoires pour la Vie de François Pétrarque*-ből (I. 340) merít a kiadó (*Fr. Matthisson’s sammtliche Werke*, Wien, 1815. I. 283. l.).

¹ Sárospataki Füzetek 1867. 52. l. (A danamelléki ref. egyházkerület története.)

² S. Szabó József: Debreceni és sárospataki papok a reformáció századában. 1916. 42. l.

³ Történelmi Tár 1900. 476. l.

⁴ S. Szabó József: i. m. u. o. Én ezt egészen természetesnek találok. Egy kőfal kiásott romjai egészen mást beszélnek egy archeológusnak, mint p. o. nekem.

tehetőnek,⁵ azután pedig figyelembe véve a régebbi pataki működésére vonatkozó tarthatatlan állításnak a magvát, nagyon is elfogadhatónak találtam,⁶ hogy ekkorra esik Sztárai sárospataki lelkészkedése. Különösen azért, mert lutheri iránya miatt éppen odaillett ekkor, Kopácsinak 1564-ben helvét iránya miatti eltávolítása után Sárospatak papjává. Azóta aztán annyira beleélttem magamat ennek valószínűségébe, hogy kéziratban veszteglő dolgozataimban már egyenesen bizonyosra vevém ezt az okiratilag mindeddig nem igazolt feltevést, mégpedig azzal is megtoldva, hogy a Perényi Gábor halálát nem-sokára követhette az ő onnan való eltávóztatása.

Sejtelmem, mint legtöbbször, ez alkalommal is valóban bizonyult. Az országos levéltár egyik irata, mely 1567. november 7-én kelt Sárospatakon,⁷ ekkori odaváló plébánosnak említi Sztárai Mihályt, egy másik pedig 1568 márciusában⁸ ugyanonnan való távozásáról és utóda választásáról beszél. Kétségtelen tehát ama régi állítás igazsága, hogy Sztárai követte Kopácsit a sárospataki elsőpapi állásban, csak hogy korántsem 1530 körül, hanem 1564-ben. És az is nyilvánvaló, hogy pataki hivatalának megszűnésére Sztárainál éppen úgy a lutheránus volta szolgált okul, mint negyedfél évvel előbb Kopácsinál a helvét iránya. A Perényi Gábor halála után akadálytalanul terjedhetett az ő birtokain is ez az irány és mindenesetre az elsők közé tartozott Sárospatak, ahol, mihelyt lehetővé vált, diadalra is juttatták.

Felhasználva az alkalmat, hozzácsatolom ez immár végérvényessé vált megállapításomhoz a XVI. századbeli sárospataki protestáns elsőpapoknak általam egybeállított sorozatát, mely az e tárggyal foglalkozó műben adottól több ponton különböző eredményt mutat fel, kiküszöbölve annak megállíthatatlan részleteit:

- Kopácsi István⁹ — 1564 nyárvége.
 Sztárai Mihály 1564—1568 tavaszéleje.
 (Czeglédi Ferenc?) 1568—1571.¹⁰
 Balsaráti Vitus János 1571 vége—1575 ápr. 7.
 (Szegedi Literáti István?)¹¹ 1575—1579.
 Czeglédi Ferenc 1579—1584.
 Kassai Császár György¹² 1584—1586.

⁵ Századok, 1908. 817. l. — „Kisebb dolgozatok... című kötetem (1910). 62. l.

⁶ Századok, 1918. 210. l.

⁷ Cam. Scep. Repr. Inf. et Inot. 1567.

⁸ U. o. 1568. márc.

⁹ 1549-ben ment Sárospatakra, de akkor még annyira nem volt mellette más pap, hogy a rektori állás is hozzá volt csatolva a lelkészihez. Mikor aztán Perényi Gábor elvette a tizedet a katolikusoktól, akkor történt meg a protestáns egyházközség megszabású berendezkedése, úgy 1555 táján.

¹⁰ Sztárainak egy ismeretlen volt az utóda, aki azonban könnyen lehetett Czeglédi.

¹¹ Balsaráti életében is itt hivataloskodott másodpapi minőségben. Nem bizonyos, de elhihető, hogy ő követte tisztében amazt, míg végül csúfosan kellett állását elhagynia.

¹² 1584 májusában már más töltötte be korábbi rektori hivatalát. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1911. 116. l.)

Gyarmathi Bíró Márton 1586(?)—1591 vagy 1592.¹³

Szegedi Ferenc¹⁴ 1591 vagy 1592—1593.

Pesti Gáspár¹⁵ 1593—1594 vége vagy 1595 legeleje.¹⁶

Tolnai Fabricius Tamás 1595 eleje—1599. febr. 2.

Miskolci Pintér Boldizsár 1599 tavasza—1600. márc. 15.¹⁷

Dr. Zoványi Jenő.

¹³ Iskolatörténeti Adattár, II. k., 42. l. szerint 1591-ben sárospataki pap volt. De hamarosan meghalt ezután. Az a Pastoris Ferenc, ki Debrecen város jegyzőkönyvében 1591-ben, mint sárospataki „minister“ néháként fordul elő (S. Szabó József: i. m. 48. l.), tényleg csak minister lehetett, nem pedig elsőpap.

¹⁴ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, 1911. 150. l.

¹⁵ Elsőpapnak kellett lennie, mert Szilvásújfalvi Inre a Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szótárának 1597-i kiadása elébe ezévi júliusban írt s Krakкаи Demeter sárospataki rektorhoz és tanítványaihoz intézett előszavában, mint e mű első kiadójáról, azt is megemlíti róla, hogy csak nem rég boldogult meg, midőn „nálatok a Krisztus hajójának kormányrúdjánál ült“. Ez nem illik valami alsóbbrendű papi személyre, csupán az elsőpapra.

¹⁶ Ráth György: Graceci Horváth Gergely és Lam (Ambrosius) Sebestyén hitvitája. 1894. 52. l. Thüri Györgyöt is megteszi sárospataki papnak 1594-ről, de ennek semmi alapja nincs.

¹⁷ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, 1927. 129. l.

Tóth László: A magyar háborús regény története. (A világháború a magyar regényben.) Bp., 1940. Máté-ny. 145[3] l.

A szerző nagy szorgalommal gyűjtötte össze a magyar háborús regényre vonatkozó adatokat s kísérte meg azokat több szempontból feldolgozni. Anyagát két csoportra osztotta: háborús és hadifogoly regényekre. Részletesen tárgyalja a felmerülő problémákat, bár esztétikai ítéletei nem mindenben állják meg a helyüket, így túlértékeli az általa legjobbnak tartott háborús regényt; de amit Kuncz Aladár *Fekete kolostoráról* mond, helytáll, viszont Babits *Elza pilótája* nem háborús regény, sőt tendenciája is egészen más. Külön értéke a dolgozatnak bibliográfiája: a magyar háborús regény gazdag repertóriumra és a vonatkozó irodalom jegyzéke. Az összeállítás címe azonban nem fedi teljesen annak anyagát, mert nemcsak a háborús regényeket és naplókat sorolja fel, hanem a novellás köteteket is, bár nem értjük, hogy miért maradt el Móricz Zsigmond *Vérben-casban* című rajzgyűjteménye, ha ugyanakkor Tömörkény István *Népek az ország használatában* kötete helyet foglal. Az elég teljesnek mondható bibliográfia (376 művet regisztrál) így is hasznos és jól használható összeállítása a magyar háborús regényirodalomnak. B. I.

Staud Géza: Dramaturgiai vázlatok. Budapest, 1940. Szerző kiadása. 113 l., 8-r.

Folyóiratunk csak nemrégiben méltatta Staud Gézának a színháztudomány terén kifejtett tevékenységét. Könyvészeti munkája után most újabb bizonyosságát adta rátermettségének és szorgalmának: *Dramaturgiai vázlatok* címen egy kötetbe gyűjtve bocsátotta közé nyolc tanulmányát, illetőleg előadását.

Minket főképen az első dolgozat érdekel: benne mintegy dióhéjban megtaláljuk a színháztudomány egész problémakörét. Staud Géza mindenekelőtt az alapvető fogalmakat tisztázza, tömören és mégis világosan. A színháztudomány tárgya a „színjáték“, vagyis az a szellemi tartalom, amely előttünk a színpadi előadás formájában jelentkezik. A színjáték különböző művészi törekvések „szintetikus egysége“. Az egyes tényezők a következők: az írott vagy nem írott dráma, a színész játéka, a rendező munkája, a díszlet, a tánc, a zene és a közönség. Az egységet a színész játéka teremti meg; ő ad értelmet és formát a különböző művészi tevékenységek mélyén szunnyadó „teatrális alapöszton“-nek.

A meghatározások után megismerkedünk a módszerrel. A színháztudomány a színjátékot három szempontból vizsgálhatja: lélektani, esztétikai és történeti szempontból. Az első a színészi alkotás létrejöttének lélektani menetét vizsgálja, de kiterjed a közönség szellemi magatartásának elemzésére is. Az esztétikai vizsgálódás az egyes színjátékok művészi határozmányait kutatja s végső célja az érték megállapítása. A történeti kutatás a színjátékoknak egyes korok szerint beállott változásait tárgyalja.

A színháztudomány törekvései eddig sem voltak ismeretlenek a szakember előtt. De Staud Gézának nem is az a célja, hogy mindenáron újat mondjon, hanem hogy a színháztudományi szemlélet ismételt hangoztatásával új lehetőségekre hívja fel a figyelmet. Ő maga is nyomatékosan rámutat arra, hogy az irodalomtörténetnek különbséget kell tennie a drámai szöveg, mint költői alkotás, és a színházi előadás keretében eljátszott színmű között. Számos félreértés, homály és kétség oszlik el, még több haszon származik belőle, ha a két kategóriát következetesen szétválasztjuk. A filológiai és esztétikai elvektől irányított vizsgálódás eddig a magyar *drámairodalom* történetét munkálta — a színháztudományi szempont bekapcsolása lehetővé fogja tenni a magyar *színháztudomány* multjának feltárását. rtr.

Várkonyi Nándor: *Petőfi arra*. Pécs, (1939) Janus Pannonius Társaság kiad. 27 (1) l. VIII. tábla.

Régen olvastunk ilyen kitűnő tollal megírt tanulmányt. Valóban méltó a célbavett tárgyhöz. Vajjon, ki nem óhajtott volna szentül-szemből állni Petőfi-vel! Nos, Várkonyi nemcsak eleven tollal, hanem gondos kutatással is hozzásegít minket az igazi Petőfi archoz. A fennmaradt egykorú képek közül bebizonyítja, hogy a leghitelesebb a Szana Koszorújának 1879-i mellékleteként ismert. Ez a kép ugyan a kezdetleges fokon álló fényképezés terméke 1847-ből! — mégis a leghívebb megőrkítője Petőfi arcvonásainak. — E képhez az első szöveg még Petőfi barátjától, Kertbeny (Benkert) Károlytól származik. Várkonyi ezt a szöveget is közli és szövegkritikájával még érdekesebbé teszi. A nyolc illusztráció az egykorú Petőfi-képek sorozata. Ezek összegyűjtésével is értékes és jó szolgálatot tett a szerző. —ry.

Hegyí Ferenc: *Pálóczy Horváth Adám*. Debrecen, 1939. 106 l.

A magyar irodalmi népiesség első tudatos úttörőjét igen komoly és az eddigi vele foglalkozó tanulmányoktól eltérő módon mutatja be doktori értekezésében Hegyí Ferenc piarista tanár.

Már az életrajzi résznél is eltér a szokványábrázolási módszertől, mert az egyes apróbb életrajzi események helyett inkább az írórt ért külső befolyásoknak tulajdonít nagyobb jelentőséget. Amíg az eddigi értekezések szerzői Pálóczy Horváth Adámban csupán az anekdoták duhajkodó, idegentől irtó magyarját látták meg, addig Hegyí a tudatos magyar irodalmi népiesség első úttörőjét is észreveszi hőisében. Pálóczy Horváth Adámot életírója sohasem mint elszigetelt írói egyéniséget veszi kritikai bonckés alá, hanem állandóan számbaveszi a korviszonyokat, az írórt ért hatásokat is.

Pálóczy Horváth Adámban az írórt kívül a sokirányú műveltséggel bíró embert, a kultúrpolitikuszt, a hagyománymentő népgyűjtő nacionalistát is élesen vetíti elének a szerző. Dr. László Erzsébet.

Mártonvölgyi László: *Zarándokúton a Kárpátok alatt*. A Híd kiadása. Nyitra. Évszám nélkül. 156 l.

Az irodalomtörténeti érdekességű kötet különböző szerzőktől írt adatokat, rajzokat, tanulmányokat foglal magában, melyek a Felvidéken élt vagy ezzel valami kapcsolatban lévő írónak-költőnek egyes tartózkodási helyéhez fűződnek. A cikkek legtöbbszörében van valami figyelemreméltó, ha még oly kicsinek is tetsző adat, melyet az in literis nil parvum elve alapján szívesen fogad

az olvasó. Néha semmi újat sem mondanak a tanulmányok, nem is ez az igényük, hanem az, hogy esszé keretében juttassanak jelentőséget valamely hely felújított emlékezetének. Az egészen szigorú kritikai mérték talán vitatható részleteket e tanulmányok értékelésében, de viszont számol azzal a kegyelettel, amelynek szolgálatában készültek. Különösebb érdeklődésre tarthatnak számot a kötetben az eddig ismeretlen vagy eddigi irodalomtörténeti tudásunkat pontosabban kiegészítő életrajzi közlemények. Ilyen pl. Arany Jánosnak egy eddig nem tudott levele Sulyovszky Ignác nyitrai ügyvédhez.

A kötet érdemes tett a magyarság tudat; helyi irodalmi hagyományok tiszteltetésének és ébrentartásának irányában. 85.

Maller Sándor: Ossian Magyarországon. (Debreceni Angol Dolgozatok, 2. sz.) Debrecen, 1940. 64 l.

Jó források alapján foglalta össze Maller Sándor Ossian magyarországi visszhangjának fejlődését a kezdő kísérletezésektől majdnem napjaink érdeklődéséig. Megvilágítja azt a közvetítő utat is, melyet Ossian hazánkba való jutásáig tett. Röviden összefoglalja azt a hatalmas irodalmi vihart, melyet Macpherson hamisításának leleplezése keltett s rámutat arra, hogy miut ebben a korban minden szellemi megmozdulást, ezt is Bécs közvetítette (a kiváló jezsuita Denis Ossian-fordításával) hozzánk. Végigvezet az Ossian-láz különböző állomásain a kassai triáosztól Petőfi és Arany Ossian-szemléletéig. Valóban Ossian magyarországi sikere Kazinczy, Batsányi és Baróti Szabó érdeme. Az első fordítások is Batsányinak köszönhetők, aki élete végéig nem szünt meg lelkesedni érte, sőt éppen rajongó sorainak köszönhető irodalmunkban az első Ossian-ellenes bírálat is, melyben Rájnis József tört palcát a „nagy kelta bárd” felett. Az első teljes Ossiant Kazinczy készítette (1815). Szívesen vettük volna Baróti Szabó Ossian-kapcsolatainak is részletesebb kifejtését. Ossian-hatását vizsgálja Kisfaludy Sándor, Döbrentei, Aranyosrákosi Székely Sándor költészetében. Finoman elemzi a fiatal Vörösmarty ossiáni kapcsolatait. Jól látja meg *A hűség diadalmában* és a *Zalán futásának* borongó hangjában csakúgy, mint a *Hábadorban* az ossiani elemeket. Eppen ezért csodáljuk, hogy a *Zalán* ihletőjét még mindig Aranyosrákosi Székely eposzában keresi. Kár, hogy Vörösmarty epikai és drámai művei mellett nem vizsgálta meg lírájának ossiani ihletésű vonásait is. Kisfaludy Károlynál az ossiani stílusparódiák divata jelentkezik, bár még évtizedek múlva is kísért Vajda Péter vagy a kezdő Jókai novelláinak dagályos stílusában. Ennek az ízlésceltorzulásnak legkitünőbb paródiáit éppen Petőfinek köszönhetjük. (*A helység kalapácsa*.) A három teljes Ossian-fordító nevét is följegyezzük: Kazinczy Ferencét, Fábíán Gáborét és Kálmán Károlyét. Ossian irodalmunkra tett hatása nemcsak méreteiben, hanem jelentőségében is nagy volt, ami különösen motívumok kölcsönzésében és formahatásban nyilatkozott meg. Maller Sándor jól tájékozott dolgozatát hasznos angol nyelvű összefoglalás fejezi be. Kozocsa Sándor.

Szalay Jeromos: Vidovics Agoston. Pápa, 1940. 31 l.

Vidovics A Magyar Neológia Rostálgatása c. művével szerepel a magyar irodalom történetében. Szalay Jeromos most gondos életrajzát írta meg, és pontos ismertetését adja kéziratol és nyomtatott műveinek. A kéziratok között a legbecesebb a kovácsi plébánia története. K. L.

Budapesti Szemle. — 1939. 734. sz. Rédey Tivadar: *A főváros színházi világa Paulay Ede halálakor.* Értékes és finom modorban megírt színháztörténeti tanulmány. — 736. sz. Voinovich Géza: *Az irodalom mai helyzete.* „Az irodalom tömege mindenütt elcsékélyült. Az író, ismervé közönségét, meg sem írja azokat a lapokat, melyeket a mai olvasó unottan átforgatna. Az előadás általában eleven, ötletes, közvetlen, a nélkül, hogy egyéni volna. E mögött a művészi kiképzés ága és a tartalom elmarad. Olykor pontos és finom megfigyelések állnak sorba, de többnyire eleven pillanat-felvételek maradnak, ritkán szövődnek össze cselekménnyé. A lélekelemzése szinte száműzötté vált, a gondolatokkal együtt. Lomtárba került a humor és a szatira ecsetje. Egy újfajta szobaköltészet alakul ki. Az író letesz festésről, leírásról, ezzel a hangulatok rajzáról is. Az ember éveken át olvashat regényeket, elbeszéléseket, s nem talál egy tájképet, egy természet-leírást: csak az erdélyi írók tesznek kivételt. Legtöbbször pusztá mese tölti ki a köteteket, jobbára külsőséges mese, ritkán van mondanivalója. Olykor alig találni különbséget abban is, hogy magyar vagy külföldi író munkája volt-e kezünkben. Ma legtöbb mese üres szerelni történet”. — Rédey Tivadar: *Szemere Pál emlékezete.* Beszéd a Gyulai-serleggel a Kisfaludy Társaság ünnepi lakomáján. — 738. sz. Solymossy Sándor: *A népmesék eredetkérdéséhez* „Nem egyetlen népfaj régi hitvilági elemeit keressük többé a népmesékben, hanem amaz általános ősemberi hiedelmek nyomát, amelyekről alig tudnánk valamit, ha a mai ősellapotú (primitív) néptörzsek hitvilágában, mondahagyományyaiban megőrizve nem találnók annak rokonelemeit, s nyomukon rá nem ismerünk mai babonáink, szokásformáink egyik-másikára”. — 739. sz. Csekey István: *A százéves Szózat és hatása a külföldön.* Összefoglaló tanulmány a Szózat irodalmi hatásáról. — 740. sz. Kornis Gyula: *Kölcssey szobra előtt.* Kölcsey Budapesten újra ércebeöntött szobrának leplezése alkalomából mondott beszéd. — 1940. 746. sz. Viszota Gyula: *Négy év Széchenyi életében.* Széchenyi Naplói VI. kötete 1844. január 1-től 1848. március 18-ig terjedő részének rendkívül pontos ismertetése és elemzése. — 747. sz. Rédey Tivadar: *Hat év magyar színművészete.* Az 1939. évi Greguss-jutalom tárgyában tett jelentés és kritika az 1933—1938. évi színművészeti alkotásokról. — 749. sz. Kornis Gyula: *Az irodalmi műveltség értéke.* Mélyen járó irodalom bölcséleti tanulmány. „Az irodalom az általános emberi és a nemzeti szellem megértése mellett az esztétikai művelődés és finomodás legterjedelmesebb s legközvetlenebb területe”. — 750. sz. Teleki Pál: *Hollós Mátyás.* A Corvin-rend lakomáján tartott serlegbeszéd. „Vajjon összeroppant-e, elmúlt-e Mátyás király egész életmunkája? Nem delibabos emlék, hanem el nem múlóan velünk maradó érték az, hogy nemcsak nem maradtunk ki Európa legnagyobb, félezed műveltségét formáló szellemi mozgalmából, a renaissance-ból, hanem Mátyás által annak rangos részesévé váltunk”. — 751. sz. Hóman Bálint: *Hunyadi Mátyás:* „Történetünknek lehetnek, voltak is Mátyásnál emberileg nagyobb, politikai sikerek és fejlődéstörténeti hatás tekintetében szerencsésebb szereplői,

de egy sínes közöttük, akinek tehetsége és képességei oly színesek és változatosak, egyénileg annyira korszerű és egyszerűs-mind annyira magyar lett volna. Nincs közöttük — Szent István kivételével — egy sem, aki két történeti korszak határán oly jellegzetes és irányt szabó szerepet töltött volna be, mint Hunyadi Mátyás“. — 755. sz. Szász Károly: *Emlékezés Berzeviczy Albertre*. Meleghangú jellemkép és pályarajz Berzeviczy Albertről, aki „nagy tudós, ékoszavú szónok, kitűnő író, ragyogó jellemű és alapjában véve melegszívű ember volt.“ — Kornis Gyula: *Császár Elemér*. Gyászbeszéd Császár Elemér ravatalánál. „Nagy tanultság, gyors lelemény, nemes ízlés és ítéletbiztosság lakozott elméjében.“ — 755. sz. György Lajos: *Az Erdélyi Múzeum ötven esztendeje*. A nagyérdemű folyóirat történetének gondosan elnőnyedő feldolgozása.

Corvina. — 1940. 7. sz. Des. Dercsényi: *Ricordi di Luigi il Grande a Padova*. A padovai székesegyház Sz. Jakab-kápolnájában Ramiro legendájának képsorozata Nagy Lajos magyar király alakjában ábrázolja Ramiro királyt. A XIV. század végének ez a művészi alkotása érdekes bizonyossága annak a kapcsolatnak, amely a nagy király és az olasz föld között nemcsak politikai, hanem kulturális téren is uralkodott.

Erdélyi Helikon. — 1940. 7. Kovács László: *Reményik Sándor*. Gondolatait lehangoltság és melankólia árnyazza, életkedv nélküli fájás zenésíti, vagy éppen keserűség kergeti, s szépséges leroskadások fúradt képei szövődnek élénk, s nekünk mégis a gerincünk egyenesedett és keményedett meg tőlük. — Vita Zsigmond: *Bethlen Miklós*: Pálya- és jellemkép önéletrajza alapján. — 8. sz. Kovács László: *Az erdélyi költő politikája*. Annak vizsgálata, mit tett az erdélyi irodalom a megszállás idején. (Maga a szám a mai erdélyi írók gondos anthológiája).

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1940. 3. sz. Horváth Cyrill: *Szilády Aron*. (3) Jellemzi szerkesztői munkáját, szerkesztő korában írt cikkeit. (Tévedéseire rámutat. Cáfolja azt az állítást, hogy Pelbárt a mise fölébe helyezvén a prédikációhallgatást, a refomáció tanításának lenne az előfutárja. Megmagyarázza, hogy csak félreértés mondatta Sziládyval, hogy Pelbárt a magyar nyelv jogainak volt a védelmezője.) Kiemeli, hogy Szilády középkori irodalmunkról és XVI. századi költészetünkről való tudásunkat hasonlíthatatlanul teljesebbé, részletesebbé és mélyebbé tette; egyéniségének legszembevetőbb vonása hazafias rajongása, magyarságszeretete. Ehhez járult kalvinista meggyőződésének bizonyos szeretet-túlzása. — Hankiss János: *Thales Bernard és a magyar írók*. Nagy szolgálatot tett a magyar költészet és költők nevének és értékének megismertetése terén. — Waldapfel József: *A székelvudvarhelyi kódex*. Benne az Örök boldogság fundamentoma III. Ince pápa Fundamentumának gondos fordítása. A „Mely veszedelmes legyen az szerzetes embernek ez világra térnie“ Guilelmus Peraldus De eruditione religiosorum-ából fordítás. A halálról írt elmélkedésnek Pelbártból és egyebekből idézi párhuzamait. — Adattár. *Hero és Leander*. (A sárospataki főiskolai könyvtár kéziratárából egy XVIII. századi vorskézirat. Érdekes emléke Gyöngyösi hatásának) — *Garay János levelezése* atyjával és öccsével. — Kiadatlan *Amade-versek*. (Egy himnusz Sz. Jánoshoz; a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteménye számára

Vácról küldött füzetben ismert és ismeretlen Amade-versek vannak. Köztük nagyon érdekes az első itt közölt dal, Faludi vallásos versének hatásával). — *Egy ismeretlen Schubert-fordítás.* (A XIX. század huszas éveiből, a Die Fürstengruft fordítása.) — *Kövy Sándor latin versei.* (Három latin vers számbavétele.) — *Fejes István ismeretlen költeménye.* (Az utolsó honvéd.) — *Baksay Sándor levele Kozma Andorhoz.* — *A Karthausi forrásaihoz.* (Dumas novellájának erősebb a hatása a regényre, mint Elek O. vallja.) — *Pótlás a Csokonai-irodalomhoz.* (Az 1938-as termés.) — (A könyvismertetések között Margócsy József figyelmeztet Hegedüs Janus Pannonius-fordításának egy tévedésére: Polycarpus nem Kalocsai György, hanem Kosztolányi György.)

Kalangya. — 1940. 7—9. sz. Herceg János: *Margalits Ede.* A hamar elfelejtett tudós rövid jellemzése. — Herceg János: *Szentelky szerepe.* Szerb patricius családból származott. Első regényében a háború előtti Bácska életét írja meg. Később gyökerét veszti. A háború után falujába tér és ott küszködik önmagával és az új viszonyokkal. Isola Bella c. regénye a vajdaság korszakának szülötte. Csuka Zoltán agitációja nyomán a vajdasági irodalom vezérévé emelkedik. Ettől kezdve a kötelességérzet serkenti munkára. — Végvári Zsolt: *A beográdi Bolyai Farkas-egyesület.* Hét esztendeje indult, a beográdi magyar egyetemi hallgatók munkaszervezeteként. Ma 91 rendes tagja van. — Herceg János: *Emlékezés Jovánovics Leára.* A korán elhunyt bácskai író a vallásos költők sajátos megtestesülése volt. Líráját az egyszerűség és páthosz jellemzi. — Szirmai Károly: *A szombori magyar kultúrparlament.* Az első próba a bácskai magyar értelmiség megszervezésére a magyarság szolgálatában. — 10. sz. Reményi József: *Magyar olvasók és kritikusok.* Amerikai megfigyelései.

Koszorú. — 1940. okt. Havas István: *Császár Elemér ravatalánál.* (Gyászbeszéd.) — Agyagfalvi Hegyi István: *Császár Elemér sírjánál.* (Vers).

Magyar Könyvszemle. — 1940. 3. f. Radó Polikarp: *Sopron város kéziratok misekönyvre: a Golso-kódex.* 1363-ban fejezték be. Világi papok, és pedig magyar papok számára készült. Szimonidesz Lajos: *A „Debreceeni Biblia” sorsa.* Az Országos Levéltárban megtalálta Komáromi Csipkés György magyar bibliájára vonatkozó hivatalos iratokat. Közli ezeknek jegyzékét. — Bán Imre: *A gyöngyösi református egyház könyvtára a XVII. század 70-es éveiben.* Két jegyzék maradt fenn: 1675-ből és 1677-ből. A nagyobbik 116 művet sorol fel. — Szemző Piroska: *A Pester Zeitung engedély-okirata.* Részletesen ismerteti keletkezésének körülményeit. — Varjas Béla: *Bornemisza Anna halálára kiadott kárta.* 1688-ból. — Tolnai Gábor: *Mikes Kelemen könyvtára.* (A sokat ígérő cím után csak az tűnik ki, hogy egy Párizs-Pápai szótár került elő, rajta Mikes nevének jelzésével.) — Zoványi Jenő: *Pauli Simon postillának fordítója.* Az 1608-ban megjelent fordítás Mihálykó János műve. — Jónás Alfréd: *Sci-nészettörténeti adatok az Orsz. Szécsényi-könyvtárban.* A szerző a könyvtárnak adományozta 41 kötetes színésztörténeti bibliográfiáját.

Magyar Nyelv. — 1940. 4. sz. Csüry Bálint: *Károlyi Gáspár bibliafordításának nyelvi hatásához.* Figyelmeztet arra, hogy a kiadások során a kifejezőkézséglet megváltozott. Összegyűjti nyelvünknek bibliai eredetű szavait és szólásait.

Barcsai Ábrahám két verse a lipcsei „Neues Allgemeine Intelligenzblatt für Literatur und Kunst“-ban.

Kazinczy 1810. június 25-én kelt levelében azt írja Cserey Farkasnak, hogy „a’ Lipsiai Lit. Zeitung 1809-diki Septembri“ füzetében „Barcsay Ábrahámnak két Francia verse áll; az egyik Napoleonra, a’ másik a’ Francia revolutióra“. (Kaz. Lev. VII. 540.) A levélhez Váczy a következő megjegyzést fűzte: „Sajnos, Kazinczynak ez adatát nem tudom igazolni s Barcsay verseit címük szerint is megnevezni, mert ezt a kötetet sehogy sem tudtam megkapni, budapesti közkönyvtárainkban épen ez a kötet hiányozván“. (u. o. 598).

Kazinczynak ez az adata többször fölbukkant irodalomtörténeti értekezéseinkben (említi pl. Zombory Izidor János: Barcsay Ábrahám élete és költészete. Bp. 1895. 46.; Kont Ignác: Étude sur l’influence de la littérature française en Hongrie. Paris 1902. 455).

A napokban Bécsben tartózkodó barátom, dr. Werger Márton, kérésemre fölkutatta a lipcsei Intelligenzblatt vonatkozó számát, s megküldte nekem a cikk másolatát. E közlés nyomán kiderül, hogy a lipcsei lapban az a két vers jelent meg, amit Kazinczy 1809 nov. 12-én kapott gróf Gyulay Karolina ajándékából. (1. erre Kaz. Lev. VII. 62—3., ill. 23—6. Ebből az is megállapítható, hogy az itt 1568-nak közölt Kazinczy-level helye legalább is az 1584. után helyezendő!)

Az Intelligenzblatt cikke a következő: „Der am 3. März gestorbene k. k. Oberste und rühmlich bekannte ungarische Dichter Abraham von Barscay (aus dem Geblüte der siebenbürgischen Fürsten entsprossen) hat ausser ungarischen Gedichten auch zwey artige französische Gedichte hinterlassen, die durch ihre Blätter dem ausländischen Publicum bekkant gemacht zu werden verdienen. Das erste auf Kaiser Napoleon verfasst, lautet so:

(A verset 1. Kaz. Lev. VII. 25—6., azonban a 4. sor így javítandó: Pour venger des Romains avilis la grandeur?) Das zweite, das sich auf die französische Revolution bezieht, und nur denjenigen ganz verständlich sein wird, di mit dem L’homme-Spiel¹ vertraut sind, ist folgendes: (A verset l. i. m. 63., azonban a 12. sor javítandó ekként: l’Angleterre seule inflexible; a 20. pedig így: N’imitez pas cette façon.)

Kenner der französischen Sprache u. Poesie werden an manchen französischen Ausdrucken und an der Scansion etwas auszusetzen haben (z. B. dass Barcsay das e am Ende verschluckt was Franzosen wohl im Sprechen, aber nicht in der Scansion tun); aber sie werden so billig seyn zu bedenken, dass Barcsay kein Franzos, sondern ein Magyar war, und dass die Gedichte ihres Inhalts wegen die Bekanntmachung verdienen“. (Az i. folyóirat 630—1. lapjáról; 1809. 39. szám.)

Clauser Mihály.

¹ L’homme-Spiel = régi, spanyol kártyajáték.

Egy kiadatlan Vörösmarty-levél.

Perczel Dezső úr szivességéből közöljük az alábbi, eddig még kiadatlan levelet, mely eddig a Perczel-család bonyhádi levéltárában volt. A levél világos tartalma nyilvánvalóvá teszi azt az időpontot és körülményt, mely alkalmul szolgált megírására.

Pest, 25 Aug. 1826.

Tekintetes Úr!

Most, midőn fiaival több ízben együtt tett utazásom végtére elmarad, noha mind levélben, mind személyesen búcsút vettem immár, megújítom isnét búcsú vételemet, s ovvel legyen befejezve végső elválásom. Nem sok, a' mi még mondanom való van; de igaz érzésemből származik: fiai épen, 's úgy hiszem, iskoláiktól szerencsésen menekedve térnek haza, engedje Isten, hogy mindezek, mind az otthon levők boldog nevekedéssel sordúljenek az élet' kelleméire, a' Tnš Úr pedig, és Tnš Asszony sokáig öröm tanuja lehessen előmeneteleiknek. En törölhetetlen emlékezetben viszem el az ott töltött éveket, 's boldog, igen boldog leszek, ha tapasztalhatom, hogy azoknál, kiket tisztelnem, és szeretnem kell, én sem vagyok egészen felejtve.

Ajánlom magamat a' Tekintetes Úr' szives jóvoltába, 's 'a Tekintetes Asszonyt, Kis Asszonyt kézsókolással tisztelve maradok

a' Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája

Vörösmarty Mihál.

(A boríték címlapján:

Pestről.

Tekintetes Nemes Bonyhádi

Perczel Sándor

úrnak, több T. N. Vármegyék

Tábla bírójának

Börzsönyben.

A boríték zárólapján, más tintával és írással:

16 Vörös Marti Myhál Ur.

Közepén piros pecsét.)

A levél nyolcadrét-alakú, az 1. 2. oldala írott. Közli: *Brisits Frigyes.*

Batsányi Barkóczyról.

Orczy Lőrincről emlékezvén, igyekeztem Barkóczy Ferencnek irodalmunk megújulásában szerzett érdemeire is fölhívni a figyelmet.¹ A méltatlanul elfelejtett nagy irodalompartoló emlékezete a mult század elején még

¹ It. 1940. 8—9. 1.

elevenen élt. Bizonyíték erre az alábbi idézet, amit Batsányi Faludi tanulmányának egyik jegyzetéből vettünk.²

„Akárki mit mondgyon, nem olly könnyű, magyar nyelven írni, a'mint gondollyuk; főképpen versekben! — Ezt írta egykor a' nagy-émlékezetű *É. Orczy Lőrintz*. Gr. *Barkóczy* Ferentz Esztergomi Érsekhez és Prímáshoz; a' ki, mint több más szép elméjű Magyar Hazafiakat, úgy *Ótet-is* barátságosan kérte, serkentgette vala, hogy magyarul írjon, és a' nemzeti nyelvet művellye, gyarapítsa, — halhatatlan érdemet 's nevet szerezhethvén ez által önnön magának-is. Barkóczinak a' Magyar Anyaszentegyház' akkori nagy, és örök emlékezetre méltó Főpásztorának, lehet és kell, számtalan sok egy'eb jeles érdemei között, azt is köszönnünk, hogy Gr. *Haller* Lászlónak árvaságja jutott Magyar Telemákja köz világosságra jöhetett; Ó adván ennek kinyomtatására-is a' költséget.³ Bölts és hatalmas pártfogója, hív serkentője, kész tanátsadója, 's igaz jó baráttya volt Ó minden tehetős-elméjű tudós Magyaroknak, a' kiről feltehette, gondolhatta, hogy eszével, tollával, használhat a' Hazának, a' Nemzetnek. *Fenn-is marad azért ezen igaz magyar szívű, példás nagy Embernek ditsőséges neve*. 's áldásban léssen része minden Magyar Hazafinál.⁴ — Nem ok nélkül emlegette, ditsérte, magasztalta Révai is, 1787dik esztendőben, *Orczy*' verseit közre botsátván, és a' régibb idöket az akkoriakkal egybe-vetvén; nem ok nélkül ditsőfittette páras verseiben ő-is ezen nagy-lelkű Főpásztornak áldott emlékezetét, imígyen sohajtván szívének mélyéből:

Szerentsés Társaság! boldog kert, víg árnyék,
Egri, vagy Kövesdi, vagy Pozsonyi környék!
Hol az a' nagy Lélek forrón ösztönözött
Más illy szép lelkeket a' virágok között. —
Ah! járna még most — is ott környülvétetve,
'S hallgatná már Pap — is, jobbakra gerjedve! — 'sa't.

A' mit akkor Révai ezen utolsó versben óhajtott, azután nem sokára szerentsésen bétellyesedett; és nem lehet a' tudós, figyelmetes Magyar Hazafinak vigasztalódva nem látnia, 's örömmel meg nem ismernie, hogy most a' Magyar Egyházi Rendben sok olly jeles kedvellőji, 's bölts és tehetős pártfogóji találtak a' nemzeti nyelvnek és litteratúrájának, akik minden értelmes hazafi-társaik' szíves tiszteletére méltán számot tarthatnak; annyival is inkább, mivel Országszerte tudva lévő dolog, hogy ebben Ők adhatnak legjobb, legrszebb, és legfontosabb példát!“ *Csery-Clauser Mihály*

Csokonai-antológiák.

Bármilyen sok és sokféle kiadásban forognak Csokonai művei, mégis fölmerül a szükség, hogy költeményeiből sajátos célú gyűjtemények, speciális antológiák jelenjenek meg a Csokonai-kultusz őbrentartására, politikai kifejezéssel: elmélyítésére.

² Faludi Ferentz' Versei. Kiadta Batsányi János. Pestenn, 1824. Trattner. 260—2. l.

³ Megjelent 1755-ben Kassán. Ugyanitt még háromszor adták ki: 1758-b-an, 1770-ben és 1775-ben.

⁴ Az én aláhúzásom!

Két újabb gyűjteményről vettem tudomást és ezeket szeretném röviden ismertetni.

Az egyik az Orsz. Ref. Szeretetszövetség kiadásában jelent meg, mint a *Népparád* nevet viselő kiadványsorozat 72. száma, „Virágfüzér Csokonai Vitéz Mihály költeményeiből” címen (Debrecen, 1939).

E sorozat füzetei a legszélesebb értelemben vett nagyközönségnek vannak szánva és már e rendeltetésüknél fogva lehetőleg mentesek tartoznak lenni szakszerűségtől és tudálékosságtól.

A „Virágfüzér” szerkesztője, Gulyás József megfélekedett erről a legfőbb követelményről és a 36 lapnyi kis füzet már csak ezért sem sikerült kellőképp. Az ilyen nagyon is népies célzatú, jobban mondva csak félig iskolázott olvasóknak szánt kiadványban hiba volt Csokonai költeményeinek irodalomtörténeti csoportosítását megtartani, mert a „Diétai Magyar Múzsza”, vagy az „Alkalmatosságra írt versek”, avagy éppen a „Hátrahagyott versek” című csoportok nem tájékoztatnak a bennök foglalt költeményeknek sem műfajáról, sem értékéről. Feleslegesek azok a jegyzetek, melyek egyes költemények vagy költeménycsoportok megjelenése helyét és idejét közlik. Nemcsak felesleges, hanem hibás is az, mely a „Miért ne innánk?” e két sorához fűződik:

„Vigadj, öcsém! ma-holnap
Zsákjába dughat a pap.”

Gulyás szerint a költő azért használja e kifejezést, mert József császár a zsákban való eltemetést rendelte el. Szerintünk Csokonai a nép nyelvéből vette ezt a halálra vonatkozó szólást, mely József császár előtt és József császár nélkül is rég ott foroghatott a nép ajkán.

Ha ez nyelvtörténeti tévedés, irodalomtörténeti szempontból még inkább hiba Csokonai e híres sorait:

„— a Músáknak szózatja
A sírt is megrázkódtatja.” stb.

Kleist „*Tavas*”-ából származtatni.

Gulyás a füzetet nemcsak jegyzetekkel látta el, hanem bevezetéssel is, de ez a rövid összefoglalás (3—4. lap) nem olyan kép, mely kellően feltüntetné Csokonai életének tragikusan megható fordulatait és költészetének több műfajból kiragyogó értékeit.

A következetlen helyesírásért és a sajtóhibákért inkább a nyomdát teszem felelőssé.

A „Virágfüzér” említett hibáival és fogyatkozásaival is szolgálhatja a Csokonai-kultuszt, de nem oly mértékben és nem oly hathatósan, amint az kitűzött feladatától várható lett volna.

Figyelemre méltóbb az az antológia, mely „A lélek halhatatlansága” címmel jelent meg az Exodus-vállalat kiadványaként (Debrecen, 1940) s amelynek borítéklapját Sz. Mata Jánosnak egy sikerült fanetszete díszíti. Ez tulajdonképp csak három költeményt foglal magában, „A lélek halhatatlanságán” kívül a „Konstantinápoly” és „Marosvásárhelyi gondolatok” című bölcséleti költeményeket.

Kétségtelen, hogy e három költői műben a legmagasabbrendű Csokonai áll előttünk. Az, aki művészi formában kitarja a másvilági és a földi életről

való gondolatait és érzelmeit; az, aki egyrészt hitvallást tesz Isten létére s a lélek halhatatlansága mellett, másrészt hívő bizalommal várja az emberi haladás, a felvilágosodás jövendő századait és azokban a magyar művelődésnek is méltó térfoglalását. A három költői műhöz egy prózai termék is csatlakozik, Csokonainak megható és megrázó búcsúzó beszéde, mellyel végkép leszakította magát addigi alma materének, a kollégiumnak iránta mindinkább elhidegedő kebeléről.

Az így összeállított szemelvények hivatva vannak Csokonait bemutatni, ha nem is az ő teljességében, de legfőbb emberi és költői sajátágaiban. Az antológia tehát hivatva van a Csokonai-kultuszt szolgálni, de sokkal eredményesebben tenné azt, ha a szöveg mentes volna sajtó- és egyéb hibáktól. Ez a megjegyzésem főképp a „Marosvásárhelyi gondolatok“-ra vonatkozik, melyben összetartozó sorok is messzire el vannak egymástól vetve, de vonatkozik a „Búcsúzó beszéd“-re is, melyet a kollégiumban őrzött eredeti kéziratról kellett volna lenyomatni, vagy legalább is az Oláh Gábor közléséből (Nyugat, 1911. I. 366.), nem pedig második-harmadik nyomtatványból, melynek hibáit, helyesírási és kiejtési hűtlenségeit átveszi, sőt meg is szaporítja az Exodus szövege.

Az első antológiában, a „Virágfüzér“-ben sokallottam a jegyzeteket, ebben pedig elkelt volna egynehány. Hanyadikánk tudja például, hogy ki s mi az a *pongó*? (A lélek halhatatlansága, II. rész).

Magával a Csokonaitól eredő szöveggel végeztünk, de hátra van még a bevezetés, Karácsony Sándornak, az Exodus-kiadványok szellemi irányítójának Csokonairól való elmefuttatása, mely a 80 lapnyi füzetnek több, mint egy negyedét foglalja el. Ez az elmefuttatás, melyet bizvást nevezhetünk elmeceapongásnak is, érdekes olvasmány, hiszen Karácsony mindig és mindenről tud érdekeset mondani, igaz, hogy mondanivalói sokkal elevenebben hatnak a hallgatóra, mint az olvasóra. Elmeceapongásnak neveztem a bevezetést s valóban az, nemcsak azért, mert Karácsony az ő legsajátabb természete szerint ceapong térben és időben, hanem ceapkod is, ceapkodja az irodalomtörténetírókat, a filológusokat, a szellemtörténészeket egyaránt. Kicsinyli ezeknek munkáját, mikor összeszedik Csokonainak életrajzi adatait, mikor kimutatják magyar és idegen költőknek, hazai és külföldi szellemi irányoknak Csokonaira tett hatását. Karácsony szerint, ha jól értem a szavát, egészben, egységesen kell fölfogni a költőt, illetőleg Csokonait; Karácsony úgy jár el s azt hiszi, hogy így sokkal közelebb férközik Csokonaihoz, akár az emberhez, akár a költőhöz, mint azok, akik boncolják és elemezik, szétszedik és összerakják.

Karácsonyt nem akarom ebben a hitében zavarni, annál kevésbbé, mert felfogásában és eljárásában a legodaadóbb Csokonai-tisztelet vezet. De ne feledje Karácsony, hogy valamint az istentiszteletnek, úgy az embertiszteletnek, a költőkultusznak is sokféle módja és változata van. Istentiszteletet lehet végezni oltárnál, Urasztálanál, frigystréknynél, lehet reverendában, palástban, imaköpenyben. Költőkultuszt lehet gyakorolni historice és philologice, verselemzéssel és szövegkritikával, de lehet emlékéval és olyan lírai ömlengéssel is, amilyen Karácsony Sándornak ezen a Csokonai rajongásból fakadt rendkívül érdekes, ceapongó bevezetésén vonul végig.

Debrecen, 1940 szeptemberében.

Kardos Albert.

Elhunytak.

BETHLEN VILMA (özy. Kallay Béniné, bethleni gr.). ny. pénzügyminiszter özvegye, szül. Kolozsvárt 1850. jan. 24., megh. Nógrádberecemen 1940. aug. 25-én. — Beszélyford. szerzből és eredeti verse a *B. Széiben* jelent 1878-ban.

BREYER ISTVÁN, dr. theol., r. k. püspök, szül. Budapesten 1880. aug. 4-én. megh. Győrött 1940. szept. 28-án. — 1915—1928. mint min. tan., majd h. államtitkár a vallás- és közokt. minisztériumban szolgált. 1928-ban az esztergomi papnevelő igazgatója, 1933-ban győri püspök lett. Irodalomtört. jellegű cikkei: *M. Szle* (1903. Szondi a játékszínen), *Alkotmány* (1906:199. sz. Csaplár Benedek emlékezete). — Bevezetést írt Székely Nándor: *Krisztus ap-ródjai* (Bp. [1927]) elbeszéléséhez.

CASZAR ELEMÉR, dr. phil., egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy Társ. r. tagja, a Petőfi Társ. elnöke, a Korvin koszorú és a Gr-guss érem tulajdonosa, szül. Budapesten 1874. aug. 27-én, megh. a budakeszi szanatóriumban 1940. júl. 3-án éjjel fél 12-kor, hosszas szenvedés után. — Ref. Szülők: Cs. (1862-ig Kaiser) Károly, szföv. reálisk. tanár, Pikéthy Etelka. Néhai felesége: Hajnik Mária, Hajnik Imre egyet. jogtanár leánya. Tanulmányait Budapesten elvégezvén. az u. o. VII., majd I. ker. áll. gimn.-ok, 1908—1918. m. tanárrá habilitáltak a budapesti tudományegyetemen, ahol 1916. c. ny. rk. tanár lett. 1918-ban kinevezték a magyar irodalom történetének ny. r. tanárává az akkor alapított Erzsébet Tudományegyetemre, 1923-ban ugyan ez lett a Pázmány-Egyetemen. 1902—04. másodtitkára volt a Bpi Philol. Társaságnak, 1905—1914 szerkesztője a Társaság folyóiratának, az *Egyet. Phil.* Közl.-nek. A M. Tud. Akad. 1901-ben l., 1922-ben r. és 1938-ban tiszt. és ig. tagjává választotta. A Kisfaludy Társ.-ba 1913-ban, a Petőfi Társ.-ba 1920-ban választották be s utóbbinak mindjárt alnelnöke, Pekár Gyula halála után pedig elnöke lett. 1925-ben megkapta a Petőfi Társ. tőzsde nagydíját, 1929-ben a Korvin-koszorút. 1922-ben előadója lett az Akad. Irodalomtört. Bizottságnak, melynek folyóiratát, az *Irod. Közlem.*-et 1914-től haláláig szerkesztette. Születése 60. fordulójára tanítványai és tisztelői emlékkönyvvel lepték meg. — Versei és tárcái: *Egyetemi Lapok* (1893), *Diákszövets. Lapok* (1894), *M. Génusz* (1894), *M. Szle* (1895), *Debrecen* (1896), *Debr. Ellenőr* (1896, 98). — Irodalomtört. és esztétikai tanulmányai, kisebb cikkei és könyvismertetései: *Műv. Ipar* (1894), *Egyetemi Lpok* (1895), *Irod. Közlem.* (1895) Mikes „Törökorsz. leveleinek“ keletkezése; 1898. Kisfaludy Sándor mint vigjátéktíró; 1899. Horatius és Verseghy; 1900. M. utópia a 19. sz. elejéről; 1904. A deákos iskola; 1911. M. írók levelezése Károlyi Antal gróffal; 1913. Katona József: Bánk bán. Első kidolgozás. Szövegkiad.; 1916. Baresay Ábrahám; 1917. Orsz. Lőrinc; Arany János mint irodalomtörténetíró; Toldy Ferenc krit. munkássága; 1918. Kovács Ferenc irod. hagyatéka; 1922. Szilády Aron; 1923. A 40-es évek krit. munkássága; 1924. Ismeretl. Tompa-versek; 1926. Arany János képzelete; 1929. A középkori m. vers ritmusa; 1932. Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái; Mikor született Bessenyei?; 1935. Szabolcska Mihály leveles lédájából). *Polit. Hetiszle* (1895/99), *M. Nyr* (1896 könyvism., 1897. Eredeti versmértékben fordítsunk-e; 1898. Idegen szavak a szépprózában;

1899), *M. Szle* (1897. Kemény Zsigmond), *PhK.* (1897-től. Főbb cikkek: 1899. Hugó Károly plágiumpöre; 1903. Faludi Ferenc költészete; 1904. Kazinczy Ferenc 1814/5-ben; 1915. A nyelvújítás 1815-ben; Toldy Ferenc; 1908. A német „Liliomfy“ 1909. Gyulai Pál; 1910. Katona Lajos; 1911. Szigligeti és Nestroy; 1913. Id. Szunyey József; 1916. Madarász Flóris; 1917. Cserhalmi Sámuel; 1918. Váczy János; 1923. Heinrich Gusztáv és a m. irodalom), *M. Kritika* (1898), *M. Paed.* (1898/907), *B. Szle* (1899-től. Főbb cikkek: 1909. Csokonai; Az újabb szépirod. méltatása; 1911. Bessenyei György emlékezete; Bessenyei természetérzéke; Vértesi Arnold; 1912. Komjáthy Jenő; Garay János 1913. Batsányi János; Br. Eötvös József; 1914. Vértesi Arnold; 1916. Shakespeare és a m. költészet; 1918. Szontagh Gusztáv kritikai munkássága; Kölcsey, a kritikus; 1922. Beöthy Zolt, az irodalomtörténetíró; 1923. Madách Imre és az Ember tragédiája; 1924. Színi kritikánk a Nemz. Szính. megnyitáig; 1925. Az Athenaeum színi kritikái; 1927. Salamon Ferenc esztétikája; A régi és az új m. irodalom; 1928. Az irodalom hivatása; 1929. Az elszakított országrészek szerepe az irodalmunkban; 1931. Szendrey Júlia; Válasz Farkas Gyulának; A százéves Csongor és Tünde; 1936. Berzsenyi Dániel). *Századok* (1900. Verseghy és a cenzori hivatal; 1908. Orczy Lőrinc és a Tiszaszabályozás; 1932. Dézsi Lajos), *B. Hirl.* (1904. 16). *M. Tanügy* (1904), *Szerda* (1906. Mikes Kelemen), *Deut. Lit.-zeitung* (1907), A műv. története (Bp., 1907. H. köt.); *Beöthy-emlékkv.* (Bp., 1908. Kisfaludy Sándor és a francia irodalom), *Finnisch-Ugr. Forsch.* (1908: 6. k. Széchy Károly). *M. Allom* (1908:92. sz. Anyos P. költészete), *M. Keszle* (1908. Kisfaludy Sándor könyvtára 1795-ben), *M. Shakespeare-Tár.* (1908), *Orsz. Középk. Tanárregyes. Közl.* (1908:41. k.) *P. Lloyd* (1908), *Akad. Ertes.* (1910-től), *Hir. Közl.* (1911. 13). *M. Nyelv* (1910), *Az utolsó nemesi fölkelés emlékkv.* (Bp., 1909. Az utolsó nemesi fölkelés az irodalomban), *Alexander-emlékkv.* (U. o., 1910. A Cziráky-eposz), *Philol. dolgozatok* (U. o., 1912. Anyos és a ném. szentimentalizmus), *Tört. Szle* (1912), *Ung. Rundschau* (1912), *La Rev. de Hongrie* (1913), *M. Figyelő* (1913. Eötvös József mint regényíró; 1914. Kemény Zsigmond mint regényíró; 1917. Arany János; Tompa Mihály), *bpi gyakorló főgimn. értes.* (1914. Br. Eötvös József sírjánál), *Kisfaludy-Társ. Evlapjai* (1914-től), *Népmű. éles* (1915), *Irodalomtört.* (1916. Vértesy Jenő; 1917. Arany J. mint irodalomtörténetíró; 1931. Négyesy László a kritikus), *A Cél* (1917-től), *Dalás Idők Muzsikája* (Bp., 1910), *M. Múza* (1920), *Néptanítók Lapja* (1920). *Prot. Szle* (1920), *Soproni Hirl.* (1920), *Szózat* (1920), *Uj Nemzedék* (1921/31). *A. M. Asszony* (1922), *Les Pays du Danube* (1922) *Bethlen-naptár* (1922), *Petőfi-könyv* (Bp., 1922), *Mattia Corvino* (1923/4), *Nemz. Ujs.* (1923, 25), *Erd. Irod.* *Szle* (1924), *Rev. des Etudes Hongr.* (1924. 26), *Kép. Krónika:* (1925, 29, 30), *Pásztortűz* (1925/6, 34), *A Híd* (Bp. 1927), *M. Szle* (1927), *8 Ó. Ujs.* (1927), *Uj Idők* (1927/9. 35), *Orsz. Kaszinó évkv.* (Bp., 1928), *Rev. Franco-Hongr.* (1929, 30), *La Hongrie et la civilisation* (II. Bp., 1929), *Győri Szle* (1930), *Die Entstehung einer internat. Wissenschaftspolitik* (Lpzg., 1932), *La Nouv. Rev. de Hongrie* (1932), *L'Orientation Economique et Financière* (1932), *Berzseny-emlékkv.* (Bp., 1934), *Négyesy emlékkönyv* 1931., *Kuncz-emlékkönyv* (Győr, 1934). *Szolnok és Vid.* (1934), *Szolnoki Ujs.* (1934), *Koszorú* (1935—1936), *Rákóczi-emlékkv.* (II. Bp. 1935), *Prágai M. Hirl.* (1936), *A százéves Kisfaludy-Társ.* (Bp., 1936), stb. — Munkái: *Firenzei prerafelíták.* Bp., 1897.

— *M. olvasókönyv. Középkisk.* 1–3. o. sz. U. o. 1901/3. (Váczy Jánossal. 2. kiad. 1907/12, 3. kiad. 1918/20). — *Verseghy Ferenc élete és művei.* U. o., 1903. — *A dedkös iskola.* (M. Irodalomt. Értek. 2.) U. o., 1905. — *Bessenyei akad. törekvései.* (Értek. a Nyelv- és Széptud. Kör. 21 : 7.) U. o., 1910. — *Kisfaludy Sándor* (Költők és Írók). U. o., 1910. — *Anyos Pál.* (M. Tört. Életr. 18 : 1/3.) U. o., 1912. — *Emlékbeszéd Katona Lajos fölött.* (M. Tud. Akad. Emlékbesz. 15 : 12.) U. o., 1912. — *Katona Lajos* [Klly. K. L. irod. tanulmányaiból.] U. o., 1912. — *A ném. költészet hatása a magyarra a 18. sz.-ben.* (Értek. a Nyelv- és Széptud. Kör. 22 : 7.) U. o., 1913. — *Shakespeare és a m. költészet.* (Olesó Ktár. 1837/42.) U. o., 1917. — *A m. irodalom fejlődése.* (M. Ktár. 923/5.) U. o., [1919]. — *Irodalmunk a nemz. újjászületésben.* (A Szab. Lyceum Kiadv. 7.) U. o., 1920. — *M. nyelvtan.* Középkisk. I. o. sz. U. a., 1920. Tolnai Vilmosossal). — *A m. regény tört.* U. o., 1922. (2. átd. kiad. U. o., 1939). — *Tompai Mihály.* (Bethlen Ktár.) U. o., 1923. — *A m. hun-mondák kérdésének mai állása.* Klly. az Irod. Közlem.-ből. U. o., 1925. (2. kiad. U. o., 1926.). — *Bayer József l. t. emlékezete.* (M. T. Akad. Emlékbeszédek.) U. o., 1926. — *A Zalán futása.* U. o., 1926. — *Arany János.* U. o., 1926. (2. kiad. U. o., 1927.). — *A m. irodalomtörténetírás százéves fejlődése.* (Irod. tört. Füzet. 29.) U. o., 1928. — *Irodalmunk nemzeti jelleme.* (U. o. 33.) U. o., 1929. (Némileg módosított szöveggel a *Magyarok a kultúráért* c. műben.) — *A közepekor m. vers ritmusa.* (U. o. 35.) U. o., 1929. — *Ferenzi Zoltán r. t. emlékezete.* (M. Tud. Akad. Emlékbesz. 20 : 16.) U. o., 1930. — *Arany és az utókor.* U. o., 1932. — *Szabolcska Mihály emlékezete.* (M. Tud. Akad. Emlékbesz. 22 : 1.) U. o., 1934. — *Kilenc beszéd* [Wolfner József síremlékfelavatásánál]. U. o., 1935. (Kilencdnyagával). — Szövegkiadásai: *Szemlények Verseghy nyelvtud. műveiből.* (Segédkek a m. nyelv és irod. tanításához. 11.) Pozsony, 1904. — *Mikes Kelemen törökországi levelei.* (Remekírók Kép. Ktára.) Bp., [1905.] — *Anyos Pál versei.* (Régi Könyvtár. 23.) U. o., 1907. — *Verseghy Ferenc kisebb költeményei.* (U. o., 1910. (Madarász Flórisssal). — *Dedkös költők.* I. (egyetl.) köt. (A Kisfaludy Társ. Nemz. Ktára. 23.) U. o., 1914. — Sajtó alá r. Katona Lajos: *Irodalmi tanulmányai* (Bp., 1912) 2 köt. — pt. — Szerk. 1920-ban Pekár Gyulával a *M. Műzsa* c. folyóiratot, 1923-ban Ferenczi Zoltánal a *Petőfi-könyvet*, a Petőfi Társ. 12 kötetes sorozatának *Költemények. Elbeszélések és Tanulmányok* c. kötetét, Heinrich Gusztáv halála után az évekig szünetelt *Régi M. Könyvtár* újabb kötetét és a jórészt, de nem kizárólag az *Irodalomt. Közlem.-ből* való különnyomatokat tartalmazó *Irodalomtört. Füzetek* c. sorozatot. — Előszava: Gábor Géza: *A m. szellem útja* (Sopron, 1929); Thackeray: *A sznobok könyve* (Bp., 1930); Kis Gábor: *Majthény után.* Versek (Szolnok, 1935); Verseghy Ferenc: *Rikóti Mátyás* (Bp., 1935) c. művekhez. — Előttem ismert álnevei: Apácza, Apáczai dr. (Polit. Hetiszle); Bierkenhoffer Szilárd (EPhK. 1900); Kerekes Emil (u. o. és IK., utóbbit azonban mások is használták).

DÓCZI GYULA, hírlapíró, szül. Budapesten 1891-ben, megh. u. o. 1940. aug. 24/25-re virradó éjjel. — Szülők: D. Ignác, Schönberger Paula. Egyet. és műgyet. tanulmányokat végzett, majd hírlapíróvá lett. Előbb a *Nap*, majd a *B. Hírl.* s végül a *Népszava* polit. munkatársa volt.

FELEKI (eredetileg Fűchsel) SÁNDOR, dr. med., ny. szföv. tisztiorvos, a Petöli Társ. r. tagja, szül. Lovasberényben (Fehér vm.) 1865. okt. 31-én, megh. Budapesten 1940. szept. 1-én. — Izz. Szülök: Fűchsel Miksa körorvos, Báron Anna. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1890. szerzett oklevelet. 1894—1929. a székesfőváros szolgálatában állott, 1911-től mint I. o. tisztiorvos. Népszerű orvosi és egészségügyi cikkeken kívül számos tárcát, eredeti és fordított verseket írt 1882-től számos fővárosi és néhány vidéki lapba. Így: *Kép. Csal. Lpok* (1882—1906), *Székesfehérv. és Vid.* (1884—), *Orsz.—Vil.* (1886—1916), *Egyenlőség* (1888—1912), *Vas. Újs.* (1888—1912), *A Hét* (1891), *M. Szalón* (1891—1901), *P. Napló* (1891—1916), *Vasárnap* (1891), *Elet* (1892—3), *M. Génius* (1892—1902. beismukatárs), *Otthon* (1893—4), *IMIT-évk.* (1895—1914), *Otthon-napt.* (1896), *A Természet* (1897—906, 14—16), *B. Napló* (1898—1911), *Dírat-Szalón* (1898. 900), *Jövő* (1898), *Főv. Lpok* (1899—1902), *M. Szó* (1899, 901), *Művészvilág* (1899), *Szilágy-Somlyó* (1899), *Új Idők* (1899—1915), *M. Hírl.* (1900, 03/15), *M. Lányok* (1900—16), *P. Hírl.* (1900—03, 07—16), *Hasznos Tanácsadó* (1901), újpesti *Közérdek* (1901), *Izz. Csal. Napt.* (1902—3), *Az Újs.* (1904—17), *Egyetértés* (1905), *Tanulók Lpja* (1905), *A Polgár* (1906—8), *Gyöngyösi Újs.* (1906), *Polit. Hetiszle* (1906), *Szentés és Vid.* (1906), *Beszterce* (1907), *B. Hírl.* (1907, 10/13), *Kelet* (1907), *M. Zsidó Alman.* (1911), *Az Én Újs.* (1914), *Jó Pajtás* (1916) stb. — Munkái: *Vándorfelhők. Verse*. Bp., 1900. — *Lenau verseiből.* (M. Ktár. 262., 613. sz.) U. o., [1901, 1911.] (2. füzet.) — *Arnyak és sugarak. Verse*. U. o., [1903.] — *Német balladák és románcok.* (M. Ktár. 440.) U. o., [1905.] — *Idegen költőkből.* (M. Zsidó Ktár. 10.) U. o., (1906.) — *Az én mezőm. Költemények.* U. o., 1912 [1911]. — *Őszi szántás. Költemények.* (Értékes Kvek.) U. o., 1930. — *Lenau minden lírai költeménye.* Szeged, 1930 [1929]. (Herzeg Ferenc előszavával.)

GUBICZA ISTVAN, ny. r. k. plébános, szül. Újkígyóson (Békés vm.) 1846. aug. 20-án, megh. Budapesten 1940. júl. 28. án (tem. n.). — 1871-ben szentelték áldozópappá. 1884—1904. Kárászteleken, 1904—1910. Biharpüspökiben volt plébános. Ekkor nyugalomba vonult. — Munkái: *A Kereszténység szelleme.* Irta Chateaubriaud. Bp., 1876—77. (4. köt., 2. jav. kiad. U. o., 1881.) — *Imák és elmélkedések.* Flavigny grnő után, U. o., 1880 (2. köt., 2. kiad. U. o., 1906.)

HARMATH IMRE, színész, szül. Budapesten 1887 kör., megh. u. o. 1940. szeptemberében (53 éves). — Keresk., majd színiiskolát végzett. Mint Rákosi Szidi színésziskolájának növendéke verselgetett a Király-Színház részére. 1911-ben a M. Szính. tagja lett. Számos kabaré-versen, kuplé- és műdal-szövegen kívül egész sereg könnyű fajsúlyú színművet írt. Ezek: *Záróra a „Citadella”-kávéházban.* Bol. 1 felv. Bertha István zenéjével (bemut. Télikert 1916. III. 16); *Nefeletjs.* Operett 1 felv. Zerkovitz Béla zen. (Apolló-Kabaré, 1916. IV. 27); *Fogadjunk!* Operett 3 felv. Buday Dénes zen. (Budai Színkör 1916. VII. 21); *Maniküri Klári.* Zen. tréfa (Intim Kabaré 1918. I. 2.); *Pillangó főhadnagy.* Operett 3 felv. Irta Martos Ferencel, Komjáthy Károly zen. (Kir. Szính. 1918. VI. 8. 200. elődása 1920. III. 12); *Hejehuja báró.* Operett 3 felv. Leo Ascher zenéjére írta Brammer és Grünwald. Ford. (Margitszigeti Szính. 1918. VI. 15); *Luna asszony.* Operett. Lincke Paul zenéjével (Főv.

Operett Szính. 1920. VII. 21); *Postás Katica*. Operett 4 felv. Zerkovitz Béla zen. (Blaha Lujza Szính. 1924. XII. 19); *A császárnő apródja*. Operett 3 felv. Buttykay Akos zen. írta Faragó Jenővel (Kir. Szính. 1925. III. 24); A mez-
tolen Pest. Én. revü. Lajtai Lajos és Radó József zen. írta Feld Mátyással
(Bpi Szính. 1925. VII. 27); *Az alvó feleség*. Én. boh. 4 felv. Lajtai Lajos zen.
írta u. azzal (U. o., 1926. VII. 13); *Ki a Tisza vizét issza*. Operett 3 felv.
Budai Dénes zen. (Kisfaludy-Szính. 1926. IX. 3); *Zene-bona*. Operett 3 felv.
Írta Bródy István- és Lakatos Lászlóval (Föv. Operett Szính. 1928. III. 2);
Az utolsó Verebély-lány. Operett 3 felv. Abraham Pál zenéjére Drégely Gábor:
A kisasszony férje c. vígj.-ból (U. o. 1928. X. 13); *Aranypáva*. Beszélőfilm-
operett 3 felv. Neszmélyi Béla zen. írta Békeffi Lászlóval (Városi Szính. 1929.
IV. 20); *Kikelet-u. 3*. Operett 3 felv. Kemény Egon zen. írta Bródy Istvánnal
(Föv. Operett Szính. 1929. IV. 27); *Szökik az asszony*. Operett 3 felv.
Brodsky Miklós zen. írta Kardos Andorral (Budai Színkör 1929. VI. 14.,
150 előadás: Városi Szính. 1929. XI. 15); *32-es baka ragyog én*. Én. revü
sokak zenéjével (Budai Színkör 1929. VIII. 21); *A biarrítzi Vénusz*. Operett
3 felv. Szenkár Dezső zen. írta Kardos Andorral (Városi Szính. 1930. I. 30);
A csúnya lány. Én. vígj. Márkus Alfréd zen. írta Vadnai Lászlóval (Föv. Műv.
Szính. 1930. II. 7); *Viktória*. Operett 3 felv. Abraham Pál zen. írta Földes
Imrével (Kir. Szính. 1930. II. 21); *Lámpaláz*. Operett 3 felv. Rozsnyai Sándor
zen. írta Stella Adrejjánnal (M. Szính. 1931. I. 24); *Maya*. Operett 3 felv.
Fényes Szabolcs zen. (Föv. Operett Szính. 1931. XI. 10., 100. előad. 1932.
II. 4.); *A nyitott ablak*. Zen. boh. 2 részben. Farkas Imre zen. írta Nóti Károly-
lyal. (U. o., 1932. II. 7); *Manolita*. Operett 3 felv. Fényes Szabolcs zen. (U. o.,
1932. IX. 24); *A kék lámpás*. Operett 3 felv. Brodsky Miklós zen. írta
Szilágyi Lászlóval (Kir. Szính. 1933. IV. 1); *Tessék beszélni!* Én. rev. Márkus
Alfréd zen. (Royal Orfeum, 1933. VI. 2); *Szeressen kedves!* Operett 3 felv.
Komjáti Károly zen. írta Andai Ernővel (Föv. Operett Szính. 1934. III. 31);
Csak azért is! Én. revü. Márkus Alfréd zen. (Royal Orfeum, 1934. VI.);
Önagysága nem hajlandó. Én. boh. Földes Ferenc zenéjére (Pesti Szính. 1934.
X. 3); *Viki*. Vígj. 3 felv. Írta Bónyi Adorjjánnal. (M. Szính. 1935. I. 26);
Vadrirág. Zen. vígj. Eisemann Mihály zen. írta Andaival (M. Szính. 1935.
II. 3); *Fehér és fekete*. Kabaré rev. (Terézkörúti Szính. 1936. IX. 23); *A sze-
relem fontos*. Operett. Abraham Pál zen. írta Szilágyi László és Keller Dezső-
vel (Royal Szính. 1936. XII.); *Sybill az operában*. (Pódium-Kabaré, 1937.
II. 12); *Ó ti muzsikus lelkek!* (U. o., 1937); *Körözött liptói*. Operett-revü 2
részben. Sándor Jenő zen. (Keményseprő-vendéglő, 1937. VIII); *A korzón*.
Komjáti zen. (Pódium-Kabaré, 1937. IX); *Antoinette*. Operett 3 felv. U. annak
a zen. írta többekkel (Műv. Szính. 1937. XII. 23); *Júlia*. Operett 3 felv. Abra-
hám Pál zen. írta Földes Imrével (Városi Szính. 1937. XII. 23); *Szomjas
krokodil*. Én. revü. Márkus Alfréd zen. (Márkus-Parkszính. 1938. VII); *Kévé
habbal*. Vígj. 3 felv. Írta Barabás Pállal (Royal Szính. 1938. XII. 1); *Fehér
hattyú*. Operett 3 felv. Abraham Pál zen. írta Földes Imrével (Városi Szính.
1938. XII. 23); *Egy bolond százat csinál*. Zen. boh. Walter László zen. írta
Szőke Mihállyal (Royal Szính. 1938. XII. 28., 100. előad. 1939. IV. 1).
Színműfordításai: *A bálkirálynő*. Operett 3 felv. Írta Oscar Strauss zen. Jakob-
son és Bodanski (Revűszính. 1921. I. 29); *Szegény Jonathán*. Operett 3 felv.
Karl Millöcker zen. írta H. Wittmann és J. Bauer (Föv. Operett Szính. 1924.

V. 31); *Dolly*. Operett 3 felv. Hugo Hirsch zen. írta Arnold és Bach (Városi Szính. 1925. IV. 18); *Az ártatlan özvegy*. Operett 3 felv. Lajtai Lajos zen. írta Gavault és Charvey után (U. o., 1925. XII. 25); *Strandszerelem*. Én. boh. 3 felv. Angol zeneszerzők zen. írta Arnold és Bach (Nyári Operett Szính. 1929. VII. 10); *Fehér ló*. Revü-operett 3 felv. írta Hans Müller. Ford. Stella Adorjással (Kir. Szính. 1931. X. 28); *Hawaii rózsája*. Operett 3 felv. Abraham Pál zen. írta Alfred Grünbaum és Fritz Löflner. Ford. Földes Imrével (U. o., 1932. I. 22); *Music Hall*. Operett-rev. írta Charles Méré. Ford. Stella Adorjással (Föv. Operett Szính. 1934. X. 13); *Malacbanda*. Boh. 3 felv. írta Jean Gilton. Ford. Görög Lászlóval (Komédia-Kabaré 1936. IX. 6). Csupán verseket írta a következő idegenből Stella Adorján által fordított operettekhez: *Rose Marie* (Kir. Szính. 1928. III. 31); *Mersze Mary?* (Kir. Szính. 1928. IV. 8); *Yes* (M. Szính. 1928. V. 18); *Lulu* (Föv. Operett Szính. 1928. IX. 5); *Nizzai éjszaka*. (Városi Szính. 1928. X. 6); *Szeretem a feleségem*. (M. Szính. 1929. VI. 15). *Bécsi tavasz*. (Városi Szính. 1935. XI. 16.)

IVANYI-GRUNWALD BÉLA, festőművész, szül. Somogyosomban 1867. máj. 6-án, megh. Budapesten 1940. szept. 24-én, agyvérzésben. — Művészi képzését Budapesten, Párizsban és Münchenben nyerte. 1896-ban többekkel megalapította a nagybányai művészcsoporthoz s 14 éven át dolgozott itt. 1919-től a Balaton mellett volt műterme. — Székely Bertalanról írt tanulmánya: *Renaissance* (1910, 11).

JOZGITS JÁNOS, dr. theol., pápai prelátus, c. prépost, ny. r. k. plébános, szül. Dunapatajón (Pest vm.) 1855. jún. 16., megh. Pécsen 1940. szeptemberében. — Teol. tanulmányait Pécsen elvégezvén, 1877-ben pappá szentelték. Néhány évi képlánkodás és hitoktatói működés után, 1889-ben Mecsek-jánosiban, 1898-ban Bonyhádon lett plébános. 1907-ben alesperes, 1916-ban c. prépost, 1927. pápai prelátus lett, majd 1931-ben nyugalomba vonult. — Tört. és humoros tárcái: *Pécsi Közl.* (1896), *Alkotmány* (1909) stb. — Irod. jellegű munkái: *Unnepnapi sz.-beszédék*. Pécs, 1885. — Költemények. U. o., 1888. — *Káté-imakönyv*. U. o., 1889 (1896-ig 6 kiadást ért, 36.000 péld.-ban, továbbá németül 6000 és horvátul is 2000 péld.-ban). — *Kolumbusz Kristóf élete, felfedezése és halála*. Négy énekben. *Homolusz királyfi*. Népies színmű néni. eszme után versekben. Bp., 1891. — *Unnepi beszéd... Vörösmarty Mihály szül. 100 é. jubil. alk.* Bonyhád, 1900. — *A m. sz. koroua eszményi jelentősége*. Szentbesz. U. o., 1901. — *Emléklapok*. Bp., 1904.

KALMAR LAJOS, dr. jur., m. k. posta- és távirdaigazgató, szül. Budapesten 1884. máj. 31-én, megh. u. o. 1940. júl. 14-én. — R. k. Szülők: K. Antal postafelügyelő, Kaisler Lujza. 1907-ben lépett a posta szolgálatába s 1934-ben lett postahiv. igazgató. — Ütleírásai ered. és franciából ford. tárcái: kassai *Felsőmorsz.* (1903/5, 07), *M. Polgár* (1904), nagyvárad *Szabadság* (1904), *Orsz.-Vil.* (1908/11). — Munkája: *Budapesttől Nizzáig*. Ütleírások, táj- és néprajzok. Bp. [1908 kör.]

KAROLYI JÓZSEF, dr. jur., ügyvéd, szül. Óbecsén 1878-ban, megh. Budapesten 1940. júl. 3-án. — Középkoláit Nagyszébenben, a jogot Kolozsvárt elvégezvén, előbb Marosillyén, 1920-tól Budapesten ügyvédkedett. 1908—12. szerk. a *Marosillye és Vidéké-t*.

KEVICZKY LASZLÓ (keviczei), ev. espereslelkész, szül. Zsidón (Pest vm.) 1858. dec. 15-én, megh. Kondoroson 1940. szeptemberében (szül. éve ön-életrajzából, halálakor 86 évesnek mondták a lapok!). — A gimn.-ot Aszódon és Selmecbányán elvégezvén, egy évig mint s.-jegyző Kisújfalu és Aszódon működött, majd elvégezvén a pozsonyi teológiát 1881-ben lelkésszé avatták. Néhány évi szarvasi káplánkodás után, 1887-ben megválasztották a kondorosi gyülekezet lelkészévé. 1934-ben nyugalomba vonult. — Humoros tárcái: *Pozsonyvid. Lpok, Békésm. Közl., M. Szó, P. Hírl., Szarvasi Lapok*. — Munkája: *Elbeszélések a morsz. reformáció történetéből*. (A Luther-Társ. Kiadv. 13.) Pozsony, 1892. — Álnve: Bolygó.

LÁZAI LÁSZLÓ, hírlapíró, szül. 1906., megh. Miskolcon 1940. jún. — A miskolci *M. Jövő* b. munkatársa volt.

LIGART MIHÁLY. ny. áll. tanítókép. tanár, szül. Csizen (Gömör vm.) 1863. jún. 19-én, megh. Pápán 1940. júliusában. — Ref. 1886—1926. működött mint tanító, majd tanítókép. tanár. 1889 óta írt cikkeket vidéki és tanügyi lapokba. — Munkája: *Vészékönyv a m. nyelvtan tanításához*. Az el. isk. 1/6. o. sz. Pápa, 1904. (2. kiad. Bp., 1909.)

MANN HUGÓ, hírlapíró, szül. 1881 körül, megh. Budapesten, 1940. júl. 25 (59 éves). — Izr. Húsz éven át a *Hétfői Napló* szerk. kiadója volt.

MAR CZALI (1875-ig Morgenstern) HENRIK, dr. phil., ny. egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akad. l. tagja, szül. Marcaliban (Somogy vm.) 1856 ápr. 3-án, megh. Budapesten 1940 júl. 21/2-re virradó éjjel. — Atyja: M. Mihály rabbi volt. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Berlinben, a párisi École des Chartes-ban s Oxfordban végezte. 1878-ban m. tanár, 1895-ben a magyar történelem ny. r. tanára lett a budapesti egyetemen. 1924-ben nyugdíjazták. 1893-ban a M. Tud. Akadémia a II. o. l. tagjává választotta. Könyvtárát a magyar kormány megvásárolta, de néhány hóval halála előttig használatában hagyta. Nagykiterjedésű történet- és közírói működése van, melynek részletes ismertetése nem a mi feladatunk. Csupán néhány főművének és szövegkiadásának fölemlítesére szorítokunk; *A m. tört. kútjói az Árpádok korában*. Bp., 1880. (Elnyerte a M. Tud. Akad. Vitéz-díját). — *Morsz. tört. II. József korában*. U. o. 1881/88. (3 köt.) — *Gr. Pálffy Miklós főkanclár emlékiratai Morsz. kormányzásáról*. (Értek. a Tört. Tud. Kör. 11:9.) U. o. 1884. — *Mária Terézia*. (M. Tört. Eletr. 7.) U. o. 1891. — *A m. nemzet története*. Szerk. Szilágyi Sándor. I. Morsz. tört. a királyság megalapításáig. II. Morsz. tört. az Árpádok korában. VIII. Morsz. tört. III. Károlytól a bécsi kongresszusig. U. o., 1895/98/3 köt.) — *Gr. Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok lelk. és naplói*. Ford. és bev. U. o., 1900. — *A m. honfoglalás kútjói*. U. o. 1900. (Többekkel). — *Nagy képes világtörténet*. VII—XII. köt. Az újkor. U. o., 1901/4. (6 köt. Az egész kiadvány szerkesztője is volt. Tulajdonképpen átdolgozása a Ribáry—Molnár—Marczali-féle *Világtörténelem a múlt m. közöns. sz. VI—VIII. kötetének*, mely 1883/6. jelent meg az ő tollából). — *A béke könyve*. U. o., 1920. — *Hogyan készült a nagy háború*. U. o., 1923. — *Gr. Széchenyi Ferenc utazása ... Angliába 1787-ben*. U. o., 1932. — *Erdélyorsz. története*. U. o., 1935.

MELICHER ENDRE, a Flinti Újs. (USA) szerkesztőtulajdonosa, megh. Északamerikában 1940 aug. 9-e előtt.

MESTERHÁZY AMBRUS (mesterházi), m. k. kormánytanácsos, hírlapíró, szül. Budapesten 1897-ben, megh. Nyíregyházán 1940 szept. 23-án (tem. n.) — Ev. 1917 óta mint újságíró Aradon, Temesvárt, Szabadkán s 1927-től haláláig Kiskúnhalason mint a *Kiskúnhalasi Helyi Ertes.* szerkesztője működött. 1937-ben megkapta a m. kir. kormánytan. címet, 1939. tagja lett az Orsz. Sajtókamarának. — Munkái: *Krakélérek alkonya.* Szabadka, 1923. — *Tarka rajzok.* (Riportok a mocsárból). U. o., 1923. — *Rabok vagyunk mostandág.* Halas, 1928. — *Új Mózesek és az a bizonyos vöröstenger.* U. o., 1929. (2. kiad. U. o., [— 1934.] — *Per lucem ad cruceem.* U. o., 1931. — *A második évtized küszöbén.* U. o., 1932. — *Sursum corda.* U. o., 1933. — *Az iskolánktól, a népművelés és kultúrjelentősége.* U. o., 1934. — *Apponyi és Klebelsberg.* Két értekezés. Bp., 1934. — *Új filótea.* U. o., 1935. — *Meghalni naponta egyszer.* U. o. [1937]. (Oslyay Oszvald előszavával). — *Örökéletűek.* U. o., [1938].

NAGY (Neuhaus) SAMU, hírlapíró, szül. Csurgón (Somogy vm.) 1881 máj. 17-én, megh. Budapesten 1940 szept. 17-én hajnalban. — R. k. Szülők: Neuhaus Bence, Stern Matild. 1904/12. a nagykanizsai Zala fel. szerk., 1912/18., a *B. Hírl.* b. munkatársa, 1919—26. *Az Est* munkatársa, az *Esti Újs.* fel. szerk., majd ismét a *B. Hírl.* munkatársa, 1934/38. a *8 Ó. Újs.* fel. szerk. volt. Állásáról súlyos szívbaja miatt mondott le. — Novellái 1908-tól az *Új Időkben* s más folyóiratokban és napilapokban. — Színműve: *Zörög a haraszt.* Vigj. 3 felv. (bemut. Belv. Szính. 1927? III. 26). — Novellás kötetei: *A Kárpátokból.* IIáborús visszhang. (Mod. Ktár. 439/5). Bp., [1916]. — *Plágium.* (U. o., 632/4). U. o., [1920?].

NAGY SANDOR, ref. koll. igazgató, szül. Szatmárt 1875 jún. 14-én, megh. Zilahon 1940 augusztusában. — Zilahon működött, mint mat.-fizikaszakos tanár, majd igazgató. 1919 óta a *Szilágyság* c. napilap fel. szerk. volt. Ő rendezte Zilahon 1924-ben az Ady Endre-ünnepet. Erről kiadott munkája: *Ady-émlékfüzet.* Zilah, 1924.

PETHŐ SANDOR, dr. phil. ny. gimn. tanár, hírlapíró, szül. Pásztori-ban (Sopron vm.) 1885 márc. 1-én, megh. Balatonfüreden 1940 aug. 25-én, autó-szerencsétlenség következtében. — R. k. Szülők: P. György, Csóry Mária. Középkiskoláit Győrött, Sopronban és Pápán, az egyetemet Kolozsvárt. Halléban és Nápolyban végezte. 1908-ban doktorált Kolozsvárt. 1909—23. a budapesti VIII., és VI. ker. áll. gimn.-ok tört.-földr.-szakos tanára volt. Utóbb hírlapíróvá lett. Már 1912—14. szerkesztette az *Elet* c. kat. hetilapot, fel. szerk. volt az *Új M. Szé-*nek, főmunkatársa, majd 1934-ben főszerkesztője lett a *Magyarság*-nak. Amikor ez a lap elhagyta a legitimista alapot, többedmagával kilépett a szerkesztőségéből s az akkor alapított *M. Nemzet* szerkesztője lett. Utóbbi állásáról néhány héttel halála előtt mondott le, de továbbra is vezérekírója maradt a lapnak. — Első tárcái a *Soproni Napló*-ban (1903/7), tört. és publicisztikai cikkei: *Kolozs. Egyetemi Lpok* (1906), *B. Hírl.* (1908, 10/13), *kolozs. Ellenzék* (1908), *P. Napló* (1908, 17), *Elet* (1911/4), *A Cél* (1912), *Alkotmány* (1912/3, 15/8), *Új Nemzedék* (1914—16), *Nyugat* (1915/6). stb. —

Főbb munkái: *Zrinyi és Machiavelli*. Kny. a B. Szléből. Bp., 1910. — *Politikai arcképek*. U. o., 1911. — *Sorsok*. U. o., [1913]. — *A szabadságharc eszméi és tanulságai*. U. o., 1916. — *Világostól Trianonig*. U. o., 1929. — *Görgey Artur*. U. o., 1930. — *Gr. Andrássy Gyula emlékezete*. U. o., 1930. — *A m. Capitolium* U. o., 1932. — *A m. nemzet története*. U. o., 1933. (Asztalos Miklóssal. 2. ill. kiad. U. o., 1934 [1936]. Olaszul is Faber Fülöp fordításában. Milano, [1937]). — Előttem ismert álnevei és betűjegyei: P. S.; p. s.; Rábaközi (M. Figyelő. 1916); Spectator (Élet 1914); Sztratégosz (M. Figyelő, 1916).

RASKAI LÁSZLÓ, hírlapíró, szül. Budapesten 1900-ban, megh. 1940 szeptemberében egy Amerikába tartó gőzösön, melyet torpedótalálat ért. — Szülők: R. (1900-ig Reach) Dezső, dr. med. egyet. m. tanár, Déry Gizella. Hírlapírói pályáját az 1920-as évek elején kezdte Budapesten, majd bpi lapok berlini s végül londoni levelezője és a londoni rádió egyik magyar bemondója volt. — Első versei: *Népszava* (1917, 19), *Világ* (1918). — Verskötete: *Valaki bekopog*. Bp., 1920. Ráskay néven írt!

RÉVÉSZ GYÖRGY, hírlapíró, szül. Budapesten 1902-ben, állítólag az indiánok meggyilkolták 1940 nyarán az északbolíviai őserdőben. — Szülők: R. (1894-ig Rosinger) Vilmos, dr. med., Korn Ilona. A *MAI NAP* szerkesztője volt Budapesten. 1939-ben kivándorolt Bolíviába, ahol állítólag a bolíviai kormány ösztöndíjával expedíciót szervezett az eltűnt Fawcette földr. kutató nyomainak földérésére.

SZTÁRAY IRMA (nagyimhályi és sztárai gr.), csillagkeresztes palotahölgy, szül. Sztáran 1864 júl. 10-én, megh. Szobráncan 1940 szeptemberében. — R. k. Szülők: S. Viktor, szendrői gr. Török Mária. Előbb Klotild főhgnő környezetéhez tartozott, majd Erzsébet királynéhoz került s vele járt akkor is, mikor a királynét 1898 szept. 10-én Genfben meggyilkolták. — Munkája: *Erzsébet királyné kíséretében*. Bp., 1909. (Németül is: *Aus d. letzten Jahren d. Kaiserin Elisabeth*. Wien, 1909.)

THALY LÓRÁNT, dr. med. egészségügyi főtanácsos, ny. kórházigazgató, szül. Budapesten 1874-ben, megh. u. o. 1940 aug. 31-én. — Ref. Szülők: T. Guidó, Tóth Ida. Orvosi oklevelét 1898-ban Budapesten megszerezvén, 1899—1903-ig s., illetve orvos volt különböző budapesti kórházakban. 1905—1916. főorvosa, 1916—19. ig. főorvosa volt a Bethesda-kórháznak, 1908-tól egyúttal osztályvezető főorvos a munkáspénztárnál, illetve az OTI-nál. 1921-ben ig. főorvosa, majd igazgatója lett a szövetkezetek Erzsébet-kórházának. 1924-ben eu. főtan. címet szerzett. — Versei: *Mustármag* (1908/9), műford. *B. Hírl.* (1914). — Szépirodalmi munkája: *Műfordítások*. Bpest, [1913].

VÁZSONYI (1894-ig Weiszfeld) JENŐ (Jakab), c. államtitkár, a MÁV. ny. elnöke, szül. Csabrendeken 1864. júl. 24-én, megh. Budapesten 1940. aug. 15-én. — Izr. Testvérbátyja volt Vázsonyi Vilmos v. igazságügyminiszternek. 1906-ban mint gépészmérnök, az államvasutak szolgálatába lépett, melynek 1918-ban elnöke lett. Az 1919-iki proletárdiktatúra alatt elmozdították állásából, ahova a rend helyreállítása után sem tért vissza. Ettől kezdve publicisztikai téren működött. — Ifjúkori versei: *A Hét* (1892), *M. Génusz* (1893, 900). — Szépirod. munkája: *Száz epigramma*. Bpest, 1887. (Verus álneven).

VELIKANOVICS IZSÓ, horvát író és publicista, szül. 1869 körül, megh. 1940 augusztusában (71 éves). — 1000 legszebb novella c. antológia-sorozatában Kassák Lajos, Mikszáth Kálmán, Mórá Ferenc és Zilahy Lajos elbeszéléseiből is fordított.

VENDREY FERENC, színész, szül. Sepsiszentgyörgyön 1858 ban, megh. Budapesten 1940 júl. 4-én (tom. n.). — Atyja: V Aschermann Ferenc 1848. honvédezredes volt. 1881—1896. a kolozsvári Nemz. Szính., 1896—1924. a budapesti Vígszínház tagja volt. 50 éves színészi jubileumát 1929-ben mint a Föv. Operett Szính. tagja ülte meg. — Színművei: *Feneanyósok*. Boh. Küvessy Alberttel (bemut. 1892 III. Székesfejérvárt és VIII. 27. a bpi Városlig. Színkör); *Két kérdőjel*. Boh. (Kolozsv. 1894. VII). G. P.

N E V - E S T A R G Y M U T A T Ó

	Oldal		Oldal
A brassói magyar színészet történetéhez	1	Balassa Bálint	7
Ady Endre	4, 5, 32, 130	— József	135, 139
Ady Lajos	138	Balogh László	22
A Hűség Diadalmának első ki- dolgozása	78	Balsarádi Vitus János	164
A kuruc költészet hitelessége (Varga Imre)	107	Bangha Béla	139
A jezsuiták a magyar irodalom- ban (Alszeghy Zsolt)	80	Baránszky Jób László	76
Aldus Manutius	151	Barcsay Abraham	172
„A lélek halhatatlansága“ (An- tológia, Debrecen 1940) ..	175	Barkóczy Ferenc gr.	9, 13, 173
Alsáni Bálint	148	Baróti Szabó Dávid	12, 33, 168
Alszeghy Zsolt .. 25, 28, 69, 80,	128	Barta János	135
Amadé	7, 170	Batizi László	81
Ambrus Zoltán	24	Baumberg Gabriella	113
A magyar dráma története I. (Riedl Fr.)	26	Bán Aladár	33
A magyar regény története (Csá- szár E.)	23	Bánk bán	22, 116
A m. kir. nemesi testőrség tör- ténete (Ballagi A.)	9	Bárd Miklós	76, 83
A nemzeti játékszín eszméje ..	28	Báttaszéki Lajos	89
Andrea Asola	152	Beleznay Miklós gr.	11
Andrea de Hungaria	148	Bene Ferenc	140
Andreas Pannonius	149	Benyovszky László	140
Antal Péter	22	Beregszászi Nagy Pál ..	33
Antonino Urceo	157	Berey József	140
A piaristák színjátéka a XVIII. században (Prónai Antal) ..	7	Beretvás Hugó	89
Apostrofe alla Luna (Batsányi)	109	Berics, Berichus	18
Aranka György	22, 23	Beöthy Zsolt .. 24, 97, 99, 101,	133
Arany János .. 3, 6, 15, 16, 29, 99	102, 165	Berzeviczy Albert	170
— László	135	Berzsenyi Dániel 51, 69, 70, 71,	84, 133
Aranyosrákosi Székely S.	168	Bessenyei György 7, 9, 16, 12,	13, 27, 57, 84
Arkauer István	89	Besztercei Lőrinc	153
A román nyelvtan (Blédy) ..	22	Bethlen Miklós	170
Ascoli	39	— Vilma	177
A százéves Szózat (Csekey) ..	169	Bevezetés a bibliográfiába (Ko- zocsa)	79
A székelyudvarhelyi kódex (Waldapfel J.)	170	Béltékyláz	24
Asztalos István	135	Biki Ferenc	140
A turáni lantos (Kozma A.) ..	81	Binder Jenő	21
Ányos Pál	11, 57	Risztray Gyula	80, 85
Babits	166	Béldy Géza	22, 23
Bacsányi (Batsányi) 7, 10, 12,	108	Bognár Gyula	84
110, 113, 168, 173	173	Bogyós Ottó	89
Badics Ferenc	64, 73	Bokányi Dezső	141
Bakóczy János	153	Bolyai Farkas-egyesület	171
— Pál	153	Bors Emil	141
— Tamás	150, 153	Bornemisza Anna	171
Baksay Sándor	171	Bory István	124
Ballagi Aladár	9, 10	Bóta Ernő S. J.	42
		Böhm Károly	84
		Böszörményi Károly	40
		Breyer István	177
		Brisits Frigyes	63, 173
		Brutus Mihály és Báthory Ist- ván magyar humanistái ..	131
		Buttykay Antal	141
		Cagnoli Agostino	108, 110, 113

	Oldal		Oldal
Cervantes	21	Erdélyi János	20, 62
Chele (Nicolaus)	149	— József	22
— (Johannes)	149	— Pál	107
Clauser Mihály	13, 84, 134	Erdőssy István	89
Czakó Zsigmond 49, 50, 51, 52, 53, 54, 59		Erdélyi magyar színészet (Nagy Lázár)	28
Czeplédi Ferenc	164	Fabulák (Turóczy Trosztler J.)	28
Czél Jenő	89	Faggyas Jolán	35
Csajthay Ferenc	141	Faludi Ferenc	27
Csaplár Benedek	11, 13	Faragó Jenő	89
Császár Elemér 11, 23, 24, 49, 116, 137, 171, 177, 179		Farkas Elek	42
		— Gyula	6
Császár Károly	33	Fábián Gábor	168
Csengery Antal	49, 59	— István	32, 33
Cser László	83, 135	Fáy András	23
Csery Clauser Mihály	174	Franói Vilmos	25
Cserey Farkas	172	Fazekas Mihály	82
Csiky Gergely	24	Féjes István	171
Csokonai	51, 171, 174	— János	17
Csuka Zoltán	83, 171	Fekete János gr.	1
Csulai Móré Fülöp	150, 151	„Fekete zongora“ (Ady)	4
Csűry Bálint	33	Feld Zsigmond	43
Damasus	147	Feleki Sándor	180
Dapsy Gizella	141	Ferenczy József	50
Darányi Kálmán	42	Ferenczi-László Marcella	92
Darkó Jenő	89	Ferenczi Zoltán	37
Darvas József	32	Féja Géza	82, 85
„Debreceni Biblia“	171	Figyelő	7
Debreczy Sándor	22	Földessy Gyula	87
Deesy Sámuel	27	Futó András	142
Dengl János	89		
Donis' Jt.	168	Gaal József	24
Dezsényi Béla	84	Galamb Sándor	116
Dénes Tibor	97	Galeotto Martio	157
— Zsófia	130	Galvano di Bologna	148
Dézi Lajos	23	Garay János	135, 170
Dincsér Oszkár	134	Gállfy Ignác	142
Dionisius di Ungheria	148, 149	Gálos Rezső	83
Dóczy Gyula	179	Gárdonyi Géza	24
Domokos Pál	31	— Klára	42, 84
Döbrentei	168	Gáspár Jenő	135, 142
Dörögdi Miklós	143	Geleji Katona István	82
Droszt Olga	29	Gerédyi Rabán	146
Dubovszky Géza	42	Gergely, váradi kanonok	148
Dugonics	10	Gerő (Grünhut) Ödön	43
Dux Adolf	124	Giovanni Battista Pio	154
Eckhardt Sándor	30	Giovanni di Ungheria	149
Egy Gyöngyösi-tanítvány (Alszeghy Zs.)	64	Gleich Jos. Alois	124
Egy Habsburg-párti Arpád-eposz (Alszeghy Zs.)	124	Golso Kodex	171
Egressy Gábor	54	Gondos P.	29
Elek Oszkár	40	Gozsdu Elek	24
Ember Ernő	10	— Manó	34
„Ember tragédiája“	86	Göbel József	82
Endrődi Sándor	135	Görgyei Géza	92
Eötvös József br. 5, 22, 24, 36, 37, 39, 136, 160		Grandpierre Emil	53
		Gregorio di Ungheria	149
		Greguss Agost	2, 97, 101
		Greguss-jutalom	163

	Oldal		Oldal
Gubicza István	180	Jakab, nógrádi esperes	148
Guinicelli Guido	148	Jancsó Elemér .. 22, 23, 28, 32, ..	84
Gulyás József	30, 175	Jerfy Adolf	142
Gyarmathi Bíró Márton	165	Jókai Mór .. 15, 22, 24, 32, 33, ..	58
Gyöngyösi István 7, 10, 27, 64, ..	73, 170	Jóó Tibor	32
Györbíró Jenő	22, 23	Jósika Miklós	24, 51
György Lajos	31, 32	Jovánovics Lea	171
Győry Vilmos	136	Jozsgits János	182
Gyulai Pál	31, 34, 118	Juhász Gyula	57
		Justh Zsigmond	24, 137
Hadrianus Wolfardus	157	Kacsó Sándor	22
Hajnóczy Iván	135	Kacziány Géza	43
Haller László (gr.)	174	Kaffka Margit	135
Hannvas Béla	63	Karhausei	36, 57
Handbuch (Toldy F.)	1	Kalmár Lajos	182
Hagymási Bálint	154, 155	Kartigám	17
Hankiss János 15, 30, 108, 163, ..	170	Karácsony Sándor	176
Haraszty Gyula	31, 32	Kardos Albert	30, 86, 176
Harmath Imre	180	— Tibor	33, 82, 85, 129
Havas István	32	Karsai Géza	82
Hegedüs Sándor	32	Kassai Császár György	164
Hegyi Endre	22	Kassák Lajos	81
Hekler Antal	92, 134	Katona István	27
Heller Bernát	21	— János	92
Henszlmann Imre	49, 57	— József	49, 116, 119
Heporauta Akseli (Finn-magyar ..		— Lajos	20, 21
kapcsolatok)	31	Kazinczy Ferenc .. 12, 22, 168, ..	172
Hetyei Modeszt József	92	— Gábor	32, 83
Hevesi Sándor	30	Kádár Jolán (P.)	77
Hollós László	92	Kállay Ferenc	162
„Hollós Mátyás“ (Teleki Pál ..		Kálmán Károly	168
beszéde)	169	Kálmány Lajos	21
Honti Irén	36, 39	Kármán József	11, 159
Horányi Elek	11, 12	Károlyi Gáspár .. 85, 133, ..	171
Hornvanszky Aladár	43	— József	182
Horváth András	58	Kázmér Ernő	32
— Ádám	167	Kelemenfy László	24, 58
— Endre (P.)	28	Kemény Gábor	84
— Imre	132	Keményfy János	134
— János	6, 25, 58, 92, ..	Kemény Zsigmond	24, 58
— Lázár (P.)	24	Kerecsényi Dezső	129
— Cyrill	83, 135, 170	Kertbeny	167
Hugo Victor (francia) .. 2, 14, ..	15	Keserü Mihály	152
Hunfalvy Pál	31	Kernstok Károly	142
„Hunyadi Mátyás“ (Hóman B.) ..	169	Keviczky László	12
Husztai József	134	Kisbéry János	32
		Kisfaludy Sándor	160, 168
Illei János	11	Kiss József	84, 136
Imago antiquae Hungariae (Ti- ..		Kodolányi János	82
mon)	17	Kolozsvár irodalma	22
Imre Sándor	23	Koltay-Kastner Jenő	25, 136
Iratok a Nemzeti színház törté- ..		Koltai Virgil	11
netéhez (P. Kádár Jolán) ..	77	Komárik István	92
Irodalmi Ritkaságok (Vajthó L.) ..	26, 131	Komáromi Csipkés György	171
Iványi-Grünwald Béla	182	Komáromi János	22
Iványi Ödön	24	Kopácsi István	164
		Kornis Gyula	25, 52
		Korsós Zoltán	92

	Oldal		Oldal
Kós Károly	30	— színészeti bibliográfia (Staud G.)	26
Kósa János	32	— Versek (Verestói Gy.)	64
Kosztány Ignác	93	Magyi-kódex (Kardos T.)	33
Kosztó János	58	Magyi Sebestyén	155
Kosztolányi Dezső .. 5, 22, 32,	135	Major Ervin	82
— György	171	Makkai Ernő	22
Kovács János Márk	131	— László	22
— László	30, 82	Mann Hugó	183
— Máté	82	Marczali Henrik	183
Kozma Andor	81, 171	Margalits Ede	171
— Antal	134	Marton Sándor	93
Kozocsa Sándor 24, 28, 35, 78,	79, 131, 138,	Matthison	162
	168	May István	20
Kölcsey Ferenc 22, 26, 28, 101,	162,	Mánci Sámuel	31
	169	Márai Sándor	33, 57
Köszeghy Pál	64	Márffy-Mantuanó Rezső	93
Köszegi László	29	Márton Gyula	22, 23
Kövy Sándor	171	Mátrai János	32
Kreskay	10, 12	Mátyás király. Emlékkönyv. ...	129
Kristóf György	22, 32, 83,	— király a magyar szépirodalomban (Solt A.)	129
	22	— korának magyar irodalma (Kerecsényi D.)	129
— Sarolta	22	Mátyási József	64
Kuncz Aladár	30, 166	Medgyesi Pál	131
Kuthy Lajos	24, 57	Mednyászky György	94
Lakatos Sándor	92	Melicher Endre	184
Lajos Elemér	44	Merényi Oszkár	76
Lampérth Géza	9	Meskó Lajos	32
Lancislaus de Ungaria	148	Mesterházy Ambrus	184
Lanson Gusztáv	38	Mészáros Ignác	17, 18, 19
Lányi Ernő	50	Méhely Lajos	30
László Erzsébet	29, 167	Mészöly Gedeon	117
— Marcella	93	Mihálykó János	171
Lázai László	182	Mikes Kelemen	20, 21, 171
Lázár János	64	Mikó Gábor	22
Lengyel Alfréd	31	Mikszáth Kálmán	24, 132
— Gyula	44	Miskolci Pintér Boldizsár	165
— Miklós	17, 72	Misztli László	22
— Zoltán	93	Mokcsay Júlia	29
Leo de Ungaria	148	Molnár János	6
Lévay J.	32	Molter Károly	82
Ligárt Mihály	182	Morillot Pál	38
Lipót Bertalan	88	Móricz Zsigmond .. 30, 84, 85,	166
Lovas Elemér	31	Morner Dávid	38
Macpherson	168	Nagy Ignác	24
Madách Imre	15, 22,	Nagymon helynevei (Márton Gy.)	22
	132	Nagy Lajos király	170
Magyar Mihály	93	— Lajos	143
— Pál	147	— Lázár	28
— irodalomtörténet (Pintér Jenő)	6	— Ottó	84
— irodalmi ritkaságok (Vajthó L.)	131	— Samu	184
— irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen	22	— Sándor	184
— Könyvészet. 1911—1920 (Kozocsa S.)	79	Németh Antal	116, 119
— könyvészet 1936.	29	Némethy Géza	134
— Panteon (Kazinczy)	9	Németh László	32, 57
— Pimodan (Ady)	4	— Sándor	84

	Oldal		Oldal
Nicolaus de Hungaria	147	Reguly Antal	33
Novella- és regényirodalmunk a		Reischel Artúr	22
Bach-korszakban (Szinnyei		Reményik Sándor	170
Ferenc)	74	Reviczky Gyula	29, 32, 132
Oláh Gábor	176	Rédey Tivadar	134
Orbán Balázs	32	Régi magyar Horatius-fordítók .	32
— László	22, 23	Révai Miklós	8, 12, 13, 33, 34
Orczy Lőrinc 6, 7, 8, 9, 10, 12,	13, 173	Révész György	185
Oroszlány Gábor	44	Riedl Frigyes	25, 26, 27, 132
Ortutay Gyula	82	Romolo Amazeo	156
Oszmann Elemér	143	Róna József	94
Otrokócsi Főris Ferenc	18	Rónay Károly	45
		Rubinyi Mózes	81
		Sagen der ungarischen Vorzeit	
		(Gleich)	124
Pallós Kornél	79	Salamon Ferenc	18
Pap Károly	76	Sándor László	32
Papp Ferenc	58	Sántha Alajos	22
— Márta	131	Sárközy István	45
Paulay Ede	169	Schaffer Károly	45
Pauli Simon	171	Schmidt Mária	94
Pálos L. Ferenc	131	Schopenhauer	2, 29, 86
Pázmány	25	Schöpflin Aladár	4
Pekár Gyula	24	Schubert Mátyás	94
— Károly	98, 99	Schulek Tibor	85
Pelbart	170	Schütz Antal	25
Pellion Ervin	22	Sennyei Béla	94
Perczel Dezső	173	Shakespeare	1, 15, 16, 17
Pesti Gáspár	165	Sik Sándor	25
Petelei István	22	Solt Andor	49, 78, 129
Pethő Sándor	184	Solymossy Sándor	82
Petőfi Sándor 2, 4, 22, 24, 40,	42, 52, 57, 135, 167, 168	Somos Jenő	132
Petrarca	148, 159	Somlay Artúr	119
„Petrarca remetesége“	160	Somlay—Galamb-vita	120
Petrichevich Horváth Lázár ..	59	Sörös Béla	45
Petténi Gyöngyössy János ..	125	Sötér István	33
Péterffy Béla	143	Staud Géza	26, 166
Péterfy Jenő .. 38, 57, 58, 59,	101	Szabó Károly	18
Pintér Jenő .. 6, 23, 50, 64, 73,	79	— László (Cs.)	33
Pleesce (Jacobus)	149	Szabolcs Ferenc	28
Pogány Albert	22	Szabó T. Attila	22, 23
Porzolt Kálmán	143	Szalai Barkóczy Krisztina. (Mo-	
Pray codex	83	nográfia, Takáts Sándor) ..	9
Prévost	37, 38	Szalay Jeromos	168
Prónai Antal	7	Szathmáry Károly (P.) 31, 32,	83
Pukánszky Kádár Jolán	77	Szatmári György	153
Pulszky Ferenc	41, 59	Szász Károly	16
Pusztai személynevek helyne-		— Zoltán	94
veinkben (Szabó T. A.)	22	Szegedi Ferenc	165
Radó Polikárp	134	Szekeres Margit	95
Ramiró legendája	170	Szekfü Gyula	33, 134
Ravasz László	136	Szeles János	64
Rácz Sámuel	82	Szemere Bertalan	59
Rájinis József	168	— Miklós	41, 135
Rákosi Jenő	24, 32	Szendrey Akos	134
— Viktor	24	— Zsigmond	134
Ráskai László	185	Szenczei László	30
		Szenteleky	171

	Oldal		Oldal
Szent Gellért	146	Váradi Péter	150, 152
— István	170	— Tibor	144
— — és kora a magyarországi drámairodalomban (Pallós K.)	79	Várday Ferenc	156
Szemere Pál	169	Várkonyi Nándor	33
Széchenyi István	4, 58, 169	Vázsonyi Jenő	155
Széchy Károly	23	Vázlat a háború utáni erdélyi magyar irodalom történetének bevezetéséhez (Makkai L.)..	22
Szigligeti	51	Veégh Sándor	22
Szilády Aron	83, 135, 170	Velikánovics Izsó	186
Szimonidesz Lajos	83	Vendrey Ferenc	186
Szinnyi Ferenc 12, 33, 57, 58,	74	Verestói György	64, 68
— József	23	Verseghy Ferenc	34
Szirmai István	144	Verzár Frigyes	134
Szlaha Demeter	13	Vértesi Arnold	24
Szollás Ella	29	— László	152
Szőkefalvi Muzsnay Zoltán	30	Vértesy Jenő	50
Szőnyi Kálmán	32	Vósi József	95
Sztáray Irma	185	Vidovics Agoston	168
— Mihály	163, 164	Vikár Béla	81
Szudy Elemér	144	Villeman Ferenc	38
Takáts Sándor	9, 10	Vincislao Boiani Cividalei	156
Tamedly Mihály	45	„Virágfüzér“ (Gulyás József) ..	175
Tavaszy Sándor	84	Virágh Géza	140
Teleki József gr.	1	Virányi Elemér	33
— Sámuel gr.	84	Viszota Gyula	58
Telkessy István	9	Vita Zsigmond	22, 82, 84
Thaly Kálmán	107	Vitéz János	150
— Lóránt	185	Voinovich Géza	31
Timár Kálmán	27	Vörös István	22
Timon Sámuel S. J.	17, 18, 19	Vörösmarty Mihály 15, 16, 33, 34, 51, 57, 59, 69, 70, 71, 168,	173
Toldy Ferenc .. 1, 10, 49, 64,	87	Wagnerné Révész Elza	81
— István	24	Waldapfel Imre	31
Tolnai Fabricius Tamás	165	Wallentiny Dezső	57
— Lajos	24	Walton Róbert	46
— Vilmos	97, 99, 107, 117	Weiner István	96
Tomaso di Ungheria	148	Weress Jolán	32
Tompa Mihály	40, 83	Werner Gyula	24
Tormay Cecil	136	Ypsilon-háború (Kozocsa S.) ..	34
Tóth Béla	64	Zboray Miklós	96
Tömörkény István	166	Zempléni Árpád	33, 81
Török Jenő Endre	46	Zerchon	18, 19, 20
Tranquillus Andronicus	153	Zilahy Lajos	136
Turóczy-Trostler József	28	Zivuska Jenő	32
Ujvári László	95	Zlinszky Aladár	1, 134
Urania (Kármán)	159	Zolnai Béla	59
Uzsai Domokos fia János	148	Zoványi Jenő	165
Vajda János	86	Zrínyi Miklós gr.	83
— Péter	24, 59, 168	Zsigmond Ferenc	58, 75
Vajthó László	26, 29	Zsilinszky Mihály	97
Valentiny Antal	31	Zsirkay János	96
Valéry Paul	4	Zsoldos Jenő	135
Varjas Béla	135		
Varga Imre	107		
Vass László	32		
Vasskó József	95		

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszegehy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7
35.278. — K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940. (F.: Thiering Richárd.)